

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій
Кафедра філософії

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____ Л.Г. Дротянко
« ____ » _____ 2021 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

Здобувача вищої освіти ОС «МАГІСТР»

Галузь знань: 03 Гуманітарні науки

Спеціальність «Філософія»

Освітньо-професійна програма «Філософія комунікації»

Тема: «ПОЛІТИЧНИЙ ДІАЛОГ ЯК ФОРМА КОМУНІКАЦІЇ У
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ»

Здобувач: Галєпа Олександр Миколайович

Керівник: канд. філос. наук Скиба Іван Петрович

Нормоконтролер: _____ канд. філос. наук Клешня Г.М.

Київ 2021

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій
Кафедра філософії
Галузь знань 03 Гуманітарні науки
Спеціальність 033 «Філософія»
ОПП «Філософія комунікації»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Л. Дротянко

«__» _____ 2021 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання дипломної роботи Галепи Олександра Миколайовича

1. Тема дипломної роботи «Політичний діалог як форма комунікації в міжнародних відносинах» затверджена наказом ректора від «12» липня 2021 р. №1109/ст.

2. Термін виконання роботи: з 13 жовтня до 31 грудня 2021 р.

3. Вихідні дані до роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до першого, другого та третього розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків загальним обсягом 104 сторінки, з них обсяг основного тексту 94 сторінки, список використаних джерел нараховує 106 позицію.

4. Зміст пояснювальної записки: Вступ; Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження політичного діалогу як форми комунікації; Висновки до першого розділу; Розділ 2. Соціокультурний вимір політичного діалогу; Висновки до другого розділу; Розділ 3. Специфіка реалізації політичного діалогу в міжнародних відносинах в інформаційному суспільстві; Висновки до третього розділу; Висновки; Список використаних джерел та літератури.

Календарний план - графік

№ пор.	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.	Визначення та обґрунтування теми кваліфікаційної роботи	02.09.2021	
2.	Оформлення завдання на виконання кваліфікаційної роботи	08.09.2021	
3.	Визначення об'єкта, предмета, мети, завдань дослідження	15.09.2021	
4.	Підбір, опрацювання та вивчення літератури та джерел з теми дослідження	23.09.2021	
5.	Складання попереднього плану роботи. Узгодження з керівником	29.09.2021	
6.	Написання основної частини, вступу та висновків	07.10.2021	
7.	Оформлення роботи та подання її на перше читання керівникові	10.11.2021	
8.	Опрацювання зауважень та виправлення недоліків	15.11.2021	
9.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	10.12.2021	
10.	Проходження нормоконтролю	10.12.2021	
11.	Подання роботи на перевірку на плагіат	10.12.2021	
12.	Подання роботи на рецензування	13.12.2021	
13.	Подання остаточного варіанта на кафедру	20.12.2021	
14.	Захист роботи	24.12.2021	

8. Дата видачі завдання: «02» вересня 2021 р.

Керівник дипломної роботи _____ Скиба І.П.

Завдання прийняв до виконання _____ Галепа О.М.

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до дипломної роботи «Політичний діалог як форма комунікації в міжнародних відносинах»: 104 сторінки, 106 використаних джерел та літератури.

Об'єкт дослідження: форми комунікації в міжнародних відносинах.

Предмет: специфіка політичного діалогу як форми комунікації в міжнародних відносинах.

Мета даного дослідження полягає у встановленні особливостей функціонування політичного діалогу як форми комунікації в міжнародних відносинах.

Методи та підходи, що були використані під час написання роботи:

Соціокультурний, системний, культурно-історичний методологічні підходи, принципи герменевтики, історизму, сходження від абстрактного до конкретного, такі загальнонаукові методи: компаративного аналізу, систематизації, узагальнення, індукції, дедукції та інші.

У кваліфікаційній дипломній роботі розкрито сутність поняття політичний діалог, розглянуто різні підходи до специфіки функціонування політичного діалогу в міжнародних відносинах сучасного суспільства, виділено основні компоненти політичного діалогу.

Досліджено політичний діалог як діалог культур, як основу демократичного процесу.

Проаналізовано специфіку політичного діалогу в міжнародних відносинах після пандемії.

Практичне значення роботи полягає в тому, що матеріали даного дослідження можуть бути використані в діяльності фахівців з міжнародних відносин, її матеріали також можуть бути застосовані при написанні курсових та дипломних робіт, наукових публікацій із проблематики політичного діалогу.

ПОЛІТИЧНИЙ ДІАЛОГ, ДІАЛОГ КУЛЬТУР, ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ, МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ, ДЕМОКРАТИЧНИЙ ПРОЦЕС, ГЛОБІЛІЗАЦІЯ, ПАНДЕМІЯ.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДІАЛОГУ ЯК ФОРМИ КОМУНІКАЦІЇ.....	10
1.1. Політичний діалог як форма комунікації.....	10
1.2. Понятійно-термінологічний апарат і методологічна база дослідження політичного діалогу як форми комунікації у міжнародних відносинах.....	18
Висновки до розділу 1.....	34
РОЗДІЛ 2. СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР ПОЛІТИЧНОГО ДІАЛОГУ.....	36
2.1. Внутрішній та зовнішній політичний діалоги.....	36
2.2. Політичний діалог як діалог культур.....	42
2.3. Політичний діалог як демократичний процес.....	48
Висновки до розділу 2.....	59
РОЗДІЛ 3. СПЕЦИФІКА РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО ДІАЛОГУ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	62
3.1. Місце політичного діалогу в міжнародних відносинах.....	62
3.2. Публічна дипломатія як спосіб реалізації політичного діалогу в міжнародних відносинах в умовах глобалізації.....	67
3.3. Специфіка політичного діалогу в міжнародних відносинах після пандемії.....	79
Висновки до розділу 3.....	86
ВИСНОВКИ.....	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	95

ВСТУП

Актуальність дослідження. Політичний діалог є найважливішою умовою процесуального розвитку міждержавної взаємодії, взаємодії в міжнародних відносинах. Як один із небагатьох способів зняття міжнародної напруги без застосування військової сили. На фоні зростаючого переліку нових загроз та викликів, які стоять на міжнародному порядку денному, в даний час, як ніколи, актуальною є розробка і впровадження у всесвітню зовнішньополітичну практику плідного механізму взаємодії між державами. Політичний діалог дозволяє підготувати ґрунт для спільних дій із метою забезпечення безпеки, політичної та соціально-економічної стабільності країн. Більш того, політичний діалог у самих різних його формах прояву вже не є таким, що рідко використовується окремою практикою, а виступає в якості «всеохоплюючої реальності», вивчення якої є необхідним для розуміння суті соціальних, економічних, гуманітарних явищ в міжнародних відносинах.

Проблема дослідження ролі діалогу в світі, що глобалізується, ставиться сьогодні до низки основоположних як у вітчизняній, так і в зарубіжній соціо-гуманітарній науці, що підтверджується роботами філософського, культурологічного, лінгвістичного, релігієзнавчого, політичного, правового плану.

Дослідження діалогу має давню історію: Сократ та Платон визначили його статус для утвердження істини [53, 54]; власне філософський діалог, як прийнято вважати, починається з Л. Фейєрбаха [69], його методологія – з праць М. Бубера [14]. У роботах з герменевтики Х.-Г. Гадамера, феноменології Е. Гуссерля представлені природа та структура діалогу загалом [18]. Надалі це знайшло відображення у творах філософів, дослідників та вчених, які аналізують не лише природу діалогу, а й його практичне втілення у сфері культури. У контексті досліджень діалогу сьогодні представлені роботи з філософії культури, культурології, в яких дано аналіз природи та сутності,

розкрито проблеми діалогу. Це праці М.М. Бахтіна, В.С. Біблера, М. Бубера, Д.В. Джохадзе, І.І. Ігнатенко, М.С. Кагана та ін. За останні роки в філософії нового звучання набула теорія діалогу культур, що обґрунтовано осмисленням суспільства, що глобалізується. Про це йдеться у працях А.Н. Астаф'євої, А.А. Гусейнова, М.С. Кагана, А.С. Колесникова, В.М. Межуєва та інших. Представляють науковий інтерес публікації, у яких розглядаються: діалог у полікультурному суспільстві; розвиток цивілізацій у світі, що глобалізується; аналіз динаміки цінностей сучасної цивілізації, тому що глобалізація, будучи складним, а часом і суперечливим явищем, актуалізує питання статусу системотворчих цінностей, акцентуючи увагу на питанні про толерантність. Сьогодні фундаментальні дослідження присвячені світоглядним, соціальним, економічним, політичним проблемам, у яких проаналізовано проблему діалогу культур за умов глобалізації. Розширення діалогового поля веде до того, що діалог культур починає набувати нової «спрямованості», стаючи політичним діалогом. Про це свідчать роботи О.М. Астаф'євої, А.С. Ахієзер, У. Бек, Ю.Д. Граніна, К.Х. Делокарова, Х.Е. Маріносян, А.С. Панаріна, М.Т. Степанянц, О.М. Чумакова, у яких глобалізація представлена як комплексна, системоутворююча, що дає підставу для переосмислення суті прояву діалогу культур як політичного діалогу.

Об'єктом спеціального дослідження у деяких роботах стає і сам феномен політичного діалогу. Гусейнова, Х.Е. Маріносяна, Н.І. Киященко, Є.В. Хліщова. Заслуговує на особливу увагу позиція А.А. Гусейнова [21]. Він мислить діалог культур у методологічному та аксіологічному плані. Якщо в першому випадку мається на увазі автономність культур («в сенсі їхньої незалежності як одна від одної, так і від техніко-економічних аспектів суспільства»), то в другому діалог орієнтований на їхню рівноцінність. При такому погляді діалог передбачає щось більше: таку співвіднесеність і пов'язаність культур між собою, коли вони, об'єднані спільністю кінцевих життєвих цілей, взаємно доповнюють один одного, потребують одне одного, не можуть існувати один без одного. Діалог

культур передбачає спільність засад, які тільки й можуть задати адекватний простір такого діалогу.

У такий спосіб, зміна змістовної спрямованості діалогу культур в умовах глобалізації, актуалізація його практикоорієнтованого виду – політичного діалогу – визначає необхідність його філософського аналізу як форми комунікації в умовах сучасних міжнародних відносин.

Мета даного дослідження полягає у встановленні особливостей функціонування політичного діалогу як форми комунікації в міжнародних відносинах.

Завдання:

1. Дослідити специфіку політичного діалогу як форми комунікації;
2. Дослідити політичний діалог як діалог культур
3. Виявити структуру політичного діалогу;
4. Встановити місце політичного діалогу в сучасних міжнародних відносинах;
5. З'ясувати місце і роль публічної дипломатії як способу реалізації політичного діалогу в міжнародних відносинах в умовах глобалізації.

Об'єкт дослідження: форми комунікації в міжнародних відносинах.

Предмет: специфіка політичного діалогу як форми комунікації в міжнародних відносинах.

Методологічна основа дослідження. Науково-теоретичною й методологічною базою даного дослідження є системне загальнотеоретичне осмислення об'єктивних процесів функціонування політичного діалогу як форми комунікації в міжнародних відносинах. Реалізація поставлених у роботі мети і завдань була досягнута за допомогою соціокультурного, системного і культурно-історичного методологічних підходів, принципів герменевтики, історизму, сходження від абстрактного до конкретного. В процесі вивчення особливостей розвитку та функціонування політичного діалогу в умовах глобалізації та пандемії були використані такі загальнонаукові методи:

компаративного аналізу, систематизації, узагальнення, індукції, дедукції та інші.

Теоретичною основою дослідження стало творче опрацювання досягнень зарубіжної та вітчизняної філософської і наукової думки, а також їхнє використання під час прогнозування перспектив розвитку політичного діалогу з позицій соціокультурного та культурно-історичного підходів.

Практичне значення роботи полягає в тому, що матеріали даного дослідження можуть бути використані в діяльності фахівців з міжнародних відносин, її матеріали також можуть бути застосовані при написанні курсових та дипломних робіт, наукових публікацій із проблематики політичного діалогу.

Структура та обсяг дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та літератури, що налічує 106 найменувань. Основний зміст роботи викладений на 94 сторінці. Загальний обсяг роботи – 104 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДІАЛОГУ ЯК ФОРМИ КОМУНІКАЦІЇ

1.1. Політичний діалог як форма комунікації

Політичний діалог (грец. *dialog* – розмова, розмова; політичний (гр.): 1. пов'язаний з політикою (від грец. *πολιτική* – діяльність самоуправління у полісі (місті-державі))) – метод громадського висловлювання політичних поглядів, думок, оцінок, стилів політичного мислення суб'єктів. У процесі політичного діалогу досягається згода між суб'єктами, виробляється програма та механізми політичної діяльності [32]. Політичний діалог є визначальною умовою розвитку демократичної політичної системи, оскільки відображає багатопартійну систему суспільства. Виділяють основні форми політичного діалогу: 1) полеміка - різка, явна боротьба протилежних думок щодо будь-яких політичних проблем; 2) дискусія – обмін думками з політичних проблем, пошук у процесі дискусії підстав для укладання політичної угоди, консенсусу.

У процесі політичного діалогу розрізняють лояльні та нелояльні прийоми його проведення. До лояльних прийомів належать: концентрація аргументів на користь; аргументи мають бути систематизовані за об'єктивністю та фактичною основою; пошук слабких аргументів у політичній позиції противника; ніколи не доводити очевидного, зрозумілого для аудиторії, що призводить до профанації позиції суб'єкта політичного діалогу. Нелояльними прийомами є: ухиляння від предмета обговорення політичного діалогу; звернення до особистісних характеристик суб'єктів суперечки; залучення аудиторії на підтримку своєї політичної позиції; загроза застосування сили: від загрози згорання політичного діалогу до фізичної розправи над політичним опонентом.

Структура політичного діалогу: 1) опонент – суб'єкт, що пропонує вирішення політичної проблеми або просто ставить, формулює її; 2) опонент – суб'єкт, який критикує положення, що висловлюються опонентом в усній чи письмовій формі; 3) аудиторія – група суб'єктів, у яких і заради яких ведеться політичний діалог; 4) засоби інформації як засіб ведення заочного політичного діалогу.

Політичний діалог ґрунтується на наступних засадах: науковості; партійності; єдності теорії та практики; визнання рівності та взаємної поваги сторін, що беруть участь у політичному діалозі. Спотворення будь-якого з цих принципів призводить до політичного авантюризму та авторитаризму, що, зрештою, послаблює розвиток демократії.

Для здійснення діалогу необхідна соціально-політична суперечність, яка в результаті здійснення політичного діалогу має бути або вирішеною, або збереженою у тому чи іншому вигляді без значної шкоди для соціально-політичної цілісності. Крім того, політичний діалог можна розуміти як певну політичну установку культури суб'єктів, у вирішенні соціально-політичних проблем.

Головним завданням політичного діалогу є самореалізація партнерів. У контексті діалогу культур дана проблема переростає в актуальність самореалізації кожної політичної культури у єдиному політичному просторі сучасного світу. До сих пір у світовій політичній практиці тільки західна культура знаходила самореалізацію, нав'язуючи свої принципи іншим як універсальні. Визнаючи рівноправність політичних культур не можна не визнати і право на самореалізацію.

У політичному діалозі присутні опоненти, які виступають як носії протилежних ідеологій та інтересів у рамках єдиної соціально-політичної ситуації. В умовах розвиненої демократії відмінність у політичних позиціях природна, але існує досить розроблена процедура політичного діалогу, яка сприяє подолання суперечностей. Крім того, саме політичне середовище орієнтоване на здійснення діалогу, оскільки розрив між дійсністю та

проблемним простором політики не такий великий. В умовах, коли політичні проблеми не пов'язані з кризовістю соціокультурної цілісності, вони цілком вирішуються в рамках діалогу.

Діалог як принцип політичної практики, що розкриває внутрішню суть розуміння політичного партнера був відомий ще в Античності. Одне з найбільших відкриттів сократичних діалогів Платона – висновок у тому, що питання, всупереч загальноприйнятій думці, складніше відповіді. Згадаймо відому суперечку про спосіб ведення бесіди в «Протагорі» Платона [54]. Коли співрозмовники Сократа не зуміли знайти відповіді на його скрутні питання, вони постаралися змінити тактику і зайняти більш вигідну позицію запитувача – і саме тоді вони потерпіли остаточну поразку.

Вперше проблема політичного діалогу отримала свій розвиток у Стародавній Греції. Саме до цього періоду відноситься виникнення самих понять діалогу, моральної складової культури спілкування, виникає жанрова диференціація видів спілкування. Норми, правила, принципи, культура діалогу, що були сформовані ще за часів античної демократії є значущими й у формуванні сучасної культури демократії та культури спілкування.

У той же час, аналіз сучасної літератури, матеріалів, що відображають політичні дискусії та діалоги, показують дуже велику актуальність та потребу державних діячів, політичних лідерів, партій, рухів, державних службовців у досить простих технологіях політичного діалогу. Мова йде не про перемогу одного із прихильників над іншим. Йдеться про вироблення технологій, які здатні не озлоблювати сторони конфлікту, не штовхати їх на досягнення перемоги лише заради перемоги. Загальний, державний інтерес, позитивне вирішення загальнонаціональних проблем та суперечностей – ось критерій справжніх, необхідних для суспільства технологій політичного діалогу.

Серйозною проблемою культури політичного діалогу є такий аспект, як моральний бік цього діалогу. Моральна культура діалогу відображає духовно-моральний потенціал представників влади, політичних лідерів, їхню націленість на інтереси особистості, суспільства та держави. Тому вироблення

несуперечливих підходів до визначення моральних принципів політичного спілкування та політичного діалогу може становити інтерес як для вчених так і для політиків, всіх, хто вирішує питання узгодження інтересів різних конфліктуючих сторін заради загального блага і згоди. «Діалог не означає будь-яку полеміку і суперечку, а спосіб спілкування, що дозволяє побачити в протилежній думці певну істину, яка не вичерпує її цілком, але, тим не менш, її важливу частину. Діалог – не заперечення одне одного у процесі спілкування, а взаєморозуміння, що вимагає від кожної із сторін певних поступок, компромісів та самообмежень» [45].

«Діалог у сфері політичних відносин є розумною альтернативою насильству, війні, тероризму, революціям, повстанням, бунтам та іншим проявам політичного екстремізму, радикалізму, нонтолерантності та нетерпимості. При цьому під діалогом у політиці розуміється не розмова двох і більше осіб з політичної проблематики, а певна конфігурація взаємодії, переговорний процес і партнерство, що будуються на принципах дискурсивної рівноправності між суб'єктами політичної комунікації, які прагнуть взаєморозуміння та досягнення взаємовигідного результату, що враховує широкий спектр існуючих думок та інтересів» [27].

Поняття політичного діалогу охоплює своїм змістом такі аспекти: по-перше, діалог, у тому числі політичний, передбачає наявність як мінімум двох сторін. Політичний діалог може бути внутрішньополітичним і зовнішньополітичним. Це може бути держава – від імені її органів, суб'єктів державної влади і політичної влади, з іншого боку – це суспільство. Суспільство є досить складним соціальним утворенням, яке покликане забезпечувати інтереси громадян у тих сферах, в яких держава з тієї чи іншої причини цього не робить. Особливо це актуально в умовах, коли держава перебуває на етапі трансформації, реформування, відтворення ефективних механізмів, покликаних гармонізувати інтереси особистості, суспільства, держави. Це досить тривалий і треба сказати болючий для суспільства і самої держави процес. Але він неминучий.

Тому політичний діалог торкається питань влади, державного та суспільного устрою, взаємодії численних громадських утворень та державних органів. У період тоталітаризму держава владно каже – суспільство покійно слухає, політичний діалог в такому випадку перетворюється на монолог однієї із сторін. Політичний діалог повинен ґрунтуватися на принципах визнання рівності та взаємної поваги сторін, що беруть участь у ньому. Тому, одне з пріоритетних завдань держави полягає у всебічному сприянні розвитку громадянського суспільства та його культури. Реальна ж участь громадянського суспільства у діяльності владних структур можлива лише за наявності діалогу, як продуктивного засобу такої взаємодії.

Які особливості політичного діалогу за сучасних умов? По перше. Сучасний період характерний тим, що діяльність багатьох державних органів є неефективною (невирішеність багатьох питань соціально-комунальної сфери, охорони здоров'я, освіти тощо). Держава, як найскладніша політична система, як певна сукупність людей (за П.Сорокіним) потребує очищення, звільнення від криміналізації, корумпування, бюрократизації, повернення довіри суспільства і народу. Всі ці вади настільки болючі для суспільства, що вони ускладнюють рівноправний діалог із державою, підривають довіру до неї. Зрештою, це ускладнює політичний діалог держави і суспільства, а часом робить його неможливим. Тому серед найважливіших проблем для наукової розробки політичного діалогу є проблема відчуження суспільства, окремих його інститутів та громадян від держави та її органів. Відновлення довіри суспільства до держави – ключовий рівень досягнення високого рівня ефективності політичного діалогу даних суб'єктів.

Проблеми, недостатньої ефективності діяльності держави для суспільства і народу, породжують процеси сепаратизму, етнонаціоналізму. За таких складних, неоднозначних умов політичній еліті держави доводиться здійснювати непростий діалог із суспільством. Зрозуміло, що існуючий бар'єр відчуженості, недовіри свідомо ускладнює проведення політичного діалогу, робить його недостатньо ефективним.

Сьогодні українське суспільство потребує консолідації, оздоровлення, формування своєї суб'єктивності як відображення активної участі у соціально-політичних процесах.

Українське суспільство сьогодні ще не достатньо інтегроване, «атомізоване», поділено на соціальні групи громадян, інтереси яких явно не збігаються. З одного боку, це дає поле для «включення» процесів інтеграції, об'єднання навколо загальнонаціональної ідеї, потреби виходу на новий якісний рівень розвитку країни, що досить чітко проглядається. З іншого боку, за умови, що процеси дезінтеграції не будуть подолані, вони можуть загострюватися, виходити на незворотні траєкторії, загрожувати соціальними потрясіннями та катаклізмами.

Досить непроста, складна міжнародна та внутрішньополітична обстановка передбачає здійснення політичного діалогу в екстремальних ситуаціях. Це стосується вирішення міжетнічних, міжконфесійних проблем, проблем безпеки, соціальної напруги та інших.

Істотна роль політичного діалогу також у вирішенні складних сучасних проблем міжкультурної комунікації, особливо у вирішенні міжкультурних конфліктів. «Процес глобалізації кардинально змінив умови соціального життя: спілкування з представниками інших культур багатьма людьми найчастіше сприймається як джерело конфліктів» [58]. Діалог є тим способом вирішення глобальних проблем, який не тільки показує шлях відмови від конфронтації, а й підтверджує доцільність вирішення питань мирного співіснування різних культур та цивілізацій, являючи собою таку систему цінностей, яка «змінить чинну стратегію розвитку» [21]. У таких умовах для підвищення ефективності політичного діалогу необхідно державі та суспільству «рухатися» у напрямку один до одного, а державам знаходити спільні смислові діалогові платформи для налагодження шляху до взаєморозуміння, полегшення можливих ексцесів та проблем, які у багатонаціональному світі, складному суспільстві чи державі є неминучими.

Для налагодження внутрішньополітичного діалогу потрібно вироблення несуперечливої системи цінностей: загальнонаціональна ідея, традиції, культура комунікацій. Також, як показує практика, вкрай необхідним є всебічне теоретичне опрацювання проблеми культури політичного діалогу. При цьому під культурою політичного діалогу можна розуміти той високий рівень коректності, традицій, знань, який дозволяє суб'єктам діалогу не втрачаючи своєї особистості досягати спільних значущих результатів. Сьогодні також ставить наріжним питання оволодіння суб'єктами політичного діалогу сучасними технологіями спілкування, високою культурою політичного діалогу.

Діалог, як відомо, передбачає взаємодію, засновану на переконанні, спонуканні, взаєморозумінні, правдивості, що має становити сутність політичної риторики влади. «Діалог інформативна і екзистенційна взаємодія між сторонами, які вступають в комунікацію, з якої відбувається розуміння» [30]. Проте, політична риторика влади, доволі часто будується, не так на взаєморозумінні, а на маніпулятивних технологіях. У такий спосіб популістська риторика здатна перетворити народ з суб'єкта взаємодії на об'єкт одностороннього впливу, як протилежну досить інертну сторону стосовно держави. Основою для маніпулювання, як правило, є низький рівень освіти, культури, мовної комунікації в суспільстві. «Сутність маніпулятивної стратегії впливу полягає в тому, щоб за допомогою прихованих для усвідомлення специфічних прийомів і технік психологічного та соціального впливу обійти або зруйнувати суб'єктивні просторово-часові семантичні зв'язки між елементами внутрішнього поля значень об'єкта впливу (або психологічну структуру його Я), і в обхід психологічних захистів запровадити у його свідомість нову систему семантичних координат, нову систему поглядів, переконань, цінностей, установок тощо» [33]. У світовій історії достатньо прикладів спекулятивного впливу на психіку людей за допомогою помилкових міфів та стереотипів, на національні почуття, які дозволяли досягати стану масової істерії. Причому в маніпулятивній риторичі завжди більше емоційного

наповнення, ніж предметного змісту. Сучасні технології дають ще більше можливостей в цьому питанні.

Розглянемо сутнісні характеристики політичного діалогу. Політичний діалог як основа політичного життя є складним структурним утворенням. Можна по-різному розглядати його структуру. Системний аналіз діалогу передбачає – по-перше, визначення його поняття, сутності (яким цілям служить цей діалог, навіщо він необхідний) [35]. Важливою є структура діалогу – вона визначає як склад учасників діалогу, так і специфіку зв'язків між ними: інформаційні, політичні, соціальні та інші. Важливо також враховувати функції політичного діалогу: вирішення стратегічних, тактичних та поточних (оперативних) проблем взаємовідносин між країнами та між державою і суспільством. Ці проблеми можуть бути конкретизовані наступними сферами життєдіяльності держави та суспільства: культурною, інтелектуально-інформаційною, політичною військовою, економічною, соціальною, екологічною. І всі ці сфери пронизує інтелектуально-інформаційна складова – культурна сфера діалогу. В.М. Межуєв, розмірковуючи про сутність культури сказав, що найглибша «таємниця» культури полягає у людському спілкуванні [45]. Людина може ефективно взаємодіяти і спілкуватися з іншими людьми тільки тоді, коли вона має розвинену комунікативну культуру. Сукупністю знань, норм, цінностей та образів поведінки, прийнятих як в його культурі, так і у культурах його партнерів зі спілкування. Продуктивність політичного діалогу чималою мірою залежить і від рівня культури його суб'єктів. Взаємодія держав чи то держави та суспільства побудована на основі культури діалогу створює умови для розвитку сильної та процвітаючої держави певного регіону та світу загалом.

Діалог парадоксальний. Він може бути спрямований як на зближення, і на відокремлення і навіть віддалення суб'єктів діалогу. У діалозі може бути як згода, так і розбіжність. Можуть виникати протиріччя між об'єктом діалогу та словом, оскільки воно багатофункціональне. Слово може пояснити об'єкт, а

може призвести до помилки, нерозуміння суб'єктів діалогу. У процесі діалогу до істини, розуміння кожен приходять сам [6].

Втім, у просторі політичних суперечок, конфліктів, складних ситуацій, що властиво будь-якій державі, що перебуває на етапі трансформації, на перше місце виступає культура. На жаль, культура ще не зайняла належного місця у вирішенні цих найскладніших проблем.

1.2. Понятійно-термінологічний апарат і методологічна база дослідження політичного діалогу як форми комунікації у міжнародних відносинах

Для вирішення завдань кваліфікаційного дослідження необхідно уточнити зміст таких понять та термінів: політичний діалог, діалог, комунікація, міжнародні відносини, які є ключовими для виконання дослідження.

У даній роботі розглядається такий різновид соціального діалогу, як політичний діалог, тобто така форма демократичного спілкування, яка так чи інакше пов'язана з діяльністю органів влади: або влада є одним із суб'єктів діалогу, або дії владних структур є предметом обговорення, або те й інше. Політичний діалог є одним з найважливіших різновидів діалогу, оскільки рішення, дії влади надають прямого чи опосередкованого впливу на всіх громадян.

З погляду сучасної політичної науки, політичний діалог – це «форма інтерсуб'єктивної (міжсуб'єктивної) комунікативної взаємодії; процес двостороннього спілкування, що здійснюється мовними засобами, що мають політичний сенс, і спрямований на виявлення взаємних інтересів, пошук загальної політичної позиції, своєчасне вирішення проблем, узгодження намірів, цілей, дій тощо» [17]. Політичний діалог – це «ненасильницьке здійснення влади, політичної волі сторін, обумовлене в реальній дійсності, об'єктивно, їхньою взаємною залежністю і суб'єктивно – їхньою обопільною

зацікавленістю» [32]. На відміну від політичних маніпуляцій, політичної пропаганди та «чорного PR», політичний діалог «концептуально пов'язаний із відкритістю та передбачає порозуміння» [32, с. 98]. Найважливішою особливістю політичного діалогу є «можливість управління взаємодією сторін при вирішенні певних завдань: врегулювання конфліктів, координація дій, організація та зміцнення співпраці, зміна правопорядку та ін. Його часто називають пошуком згоди або процесом узгодження...» [17, с. 9]. Основною характеристикою політичного діалогу є конструктивність [32, с. 99].

Політичний діалог є різновидом діалогу. Розглянемо детальніше сутність поняття «діалог».

Дослідження діалогу має давню історію: Сократ та Платон визначили його статус для ствердження істини; філософський діалог, як прийнято вважати, починається з Л. Фейєрбаха, а його методологія – з праць М. Бубера. У роботах з герменевтики Х.-Г. Гадамера, феноменології Е. Гуссерля представлені природа та структура діалогу загалом. У науковій літературі проблеми теорії та практики діалогу, діалогових комунікацій ставали предметом аналізу, наукової розробки Л.П. Якубінського, Г. Буша, М.М. Бахтіна, Б.Ф. Ломова, В.С. Біблера, М.С. Кагана, А.Ф. Лосєва, В.М.Межуєва, Шаркова Ф.І., О.Н.Астаф'євої та ін.

Слово «діалог» – у словниках трактується як «форма мовлення, розмова двох або кількох осіб; мовна комунікація у вигляді обміну репліками», як «форма безпосередньої мовної взаємодії двох або декількох осіб, що складається з послідовного чергування стимулюючих і реагуючих реплік». У деяких джерелах підкреслюється, що діалог – це, перш за все, «спосіб пошуку істини в ході бесіди, суперечки або дискусії, спосіб знаходження узгодженого вирішення, подолання конфліктів та тертя у спільній соціальній життєдіяльності».

Слово «діалог» походить від грецького «dialogos». Приставка dia, у разі відповідна в українській мові значенням «раз», «через» і означає закінченість дії; а корінь logos широко використовується у значенні «слово», «оповідання».

Отже, як зазначає дослідник журналістики Є.П. Прохоров, «діалог» у широкому значенні – це таке мовленнєве спілкування з використанням усього різноманіття засобів, в ході та результаті якого виникають результати, які здатні задовільнити усіх, тобто «розмови з домовленістю», а не просто обмін ідеями, репліками, висловлюваннями» [57].

Дане визначення добре виявляє суть поняття «діалог», але є недостатньо лаконічним. Діалогом можна назвати як процес спілкування, двосторонньої комунікації, спочатку спрямований на досягнення консенсусу та пошук істини. Діалог зазвичай протиставляється монологу – процесу односторонньої комунікації, коли інформація рухається лише в одному напрямку. Говорячи про двосторонню комунікацію в суспільстві, дослідники найчастіше вживають поняття «соціальний діалог». Це досить широке поняття. Будь-який діалог, який ведеться в людському суспільстві за своєю природою є соціальним [13].

Насправді відповідь на питання «Що таке діалог?» є дуже непростою. Зокрема, у «Філософській енциклопедії» та в «Новій філософській енциклопедії» статті «Діалог» немає. Немає чіткого визначення діалогу й у роботах визнаних авторитетів у цій галузі – М.Бубера, М.М.Бахтіна та В.С.Біблера [7,8,10,11,14]. Вони вважають за краще говорити про роль діалогу, а не про те, що і чим він є. У контекстах їхніх філософських робіт діалог окрім двосторонньої комунікації розуміється ще принаймні у шести сенсах:

1. Процес дослідження природи називають діалогом із нею;
2. Як приклади діалогів вважають літературні розмови героїв;
3. Діалогами називають внутрішні діалоги, діалоги із самим собою;
4. Діалогом з філософами (Платоном, Аристотелем тощо) називають критичний аналіз їхніх концепцій;
5. Діалогами називають обговорення проблеми, що тривають кілька століть, наприклад, середньовічна суперечка про універсалії;
6. Діалогу протиставляють полілог.

Як справедливо зазначає Г.Д. Левін діалог з природою не є окремим випадком діалогу тому, що діалог – це вид комунікації, а комунікація – це

перехід інформації з однієї свідомості до іншої [42]. Так як природа не має свідомості, то її дослідження не є діалогом за визначенням. Називати її дослідження діалогом можна лише метафорично. М.М.Бахтін будує свою теорію діалогу на матеріалі розмов, які ведуться героями Ф.М.Достоевського [8]. У його текстах немає прямого твердження, що літературний діалог – це вид діалогу. Але з контексту його так можна зрозуміти, і багато хто саме так його й розуміє. Літературний діалог створено однією людиною. Отже, це монолог із визначенням. У літературному діалозі автор розподіляє між своїми персонажами ті тези та антитези, які стикаються між собою у його власній свідомості.

Інша ідея М.М.Бахтіна, що лежить в основі його теорії діалогу, – переконання, що йде ще від Платона, що внутрішній діалог, «розмова душі з самою собою» – це вид діалогу [8]. Підставою для віри в реальність внутрішніх діалогів є той безперечний факт, що в ході роздумів над проблемою людина зважує аргументи за та проти її альтернативних рішень. Це ж відбувається і в діалозі, з тією лише різницею, що тезу відстоює одна людина, а антитезу – інша. Але цієї подібності недостатньо для того, щоб назвати діалогом зіставлення однією людиною альтернативних рішень проблеми. Діалог – це комунікація, а комунікація – це передача інформації від однієї особи до іншої. Там, де немає іншої особи, немає комунікації і, отже, діалогу: людина не може повідомити собі щось таке, чого б вона не знала. Мінімальна кількість учасників будь-якої комунікації – і монологу, і діалогу – двоє: пропонент та опонент. «Розмова із самим собою» – це дослідження – процес, якісно відмінний від діалогу та передує йому.

«Історичний» діалог з мислителями (Платоном, Аристотелем, І. Кантом і т. д.) – це передача інформації від однієї особи до іншої і, отже, комунікація. Але тут немає зворотного зв'язку: І. Кант не може сказати нам усе, що він думає щодо нашої інтерпретації його ідей. Отже, «діалог з Кантом» – це така сама метафора, як і «діалог із природою».

Значно важче показати, що діалогом не є середньовічна суперечка про універсалії. Адже в ньому є і передача інформації від однієї особи до іншої, і зворотний зв'язок. Щоб показати, що це, однак, не діалог, необхідно ясно зафіксувати ще одну дефінітивну межу діалогу: це реальна розмова між реальними людьми протягом реального часу. Сучасна техніка дозволяє вести діалог, не бачачи один одного, але можливість чути один одного і негайно реагувати на почуте є його неодмінною умовою. Тривалість зрозумілого у такий спосіб діалогу визначається фізичною витривалістю його учасників. Якщо розуміти його буквально, то він не може продовжуватися не лише століття, а й декілька днів. Звідси слідує що середньовічна суперечка про універсалії – це ланцюг діалогів, що перемежуються роками досліджень. Назвати все це разом діалогом, звичайно, можна, але тоді теорія діалогу зіллється з теорією пізнання: до неї увійде навіть теорія монологу, оскільки діалог – можна розуміти як систему монологів. Каган зазначає, що діалог – це інше явище, ніж просто обмін монологами. Будь-який учасник діалогу після кожного висловлювання змінює власний стан за рахунок інформаційного приросту у процесі нескінченного сенсопородження: «У діалозі кожне повідомлення (послання) розраховане з його інтерпретацію співрозмовником і повернення в такому заломленому, збагаченому, інтерпретованому вигляді для подальшої аналогічної обробки іншим партнером тощо» [31, с. 148].

На думку Левіна Г.Д., протиставлення діалогу, з одного боку, монологу, а з іншого, – полілогу ґрунтується на непорозумінні [42]. Грецьке слово "dialogos" часто перекладають як "розмова двох". Але в цьому слові префікс "dia" – "між", а не "di(s)" – "двічі". У діалозі, як, втім, і в монолозі, може брати участь будь-яка кількість людей, за двома винятками: їх кількість не може бути нескінченною і вона не може складатися з однієї людини. Діалог двох називають діалогом, діалог багатьох – полілогом.

Розглянуті шість значень, у яких вживається слово «діалог» є некатегоріальними. Їм можна протиставити таке категоричне значення: діалог – це комунікації зі зворотнім зв'язком. Щоб розкрити зміст цього визначення,

розрізнимо три етапи руху інформації: 1) з предмета у свідомість дослідника, 2) зі свідомості дослідника – у свідомість опонента та 3) з свідомості опонента – назад у предмет. Перший етап називають дослідженням, другий – комунікацією, третій – практикою.

З розрізнення видно, що дослідження та комунікація – різні гносеологічні процеси, які відбуваються за різними законами. Аристотель вважав їх різними професіями: дослідника називав філософом, а людину, яка передає результати дослідження іншим людям, – діалектиком. В античності передача знань від вчителя до учня зазвичай проходила у формі так званого майевтичного або сократичного діалогу: питання ставив пропонент (діалектик), а опонент (учень), відповідаючи на них, як би самостійно приходив до доказуваної пропонентом тези, тобто «народжував істину». І від послідовності питань, що ставляться діалектиком, залежав результат навчання. Ось чому «...установити, в якому порядку і як ставити питання – це завдання лише діалектика, бо все це звернено до іншої особи; філософа ж, який проводив дослідження для самого себе, це анітрохи не займає ». Тому аристотелівська «Топіка», яку сам мислитель називав «книгою про діалектику», адресована саме діалектику, а не філософу [42].

Для багатьох дослідників теза, що діалог є формою комунікації, заперечень не викликає. Так, А. Брудний вважає діалог різновидом комунікації.

В семіотичній теорії культури Ю.М. Лотмана одні й самі явища називаються як спілкування, комунікація, діалог. Вони стають взаємозамінними та оцінюються з мовних позицій. Особливий інтерес Ю.М. Лотмана представляє дискретність та черговість реплік учасників діалогу.

Об'єднуючим мотивом у концепції Ю.М. Лотмана та М. Бахтіна виявляється розуміння: «Розглядаючи реально дані у людській культурі комунікацій та текстів, ми можемо виділити дві групи ситуацій: а) коли метою комунікативним актом є передача константної інформації. У цих випадках цінність ситуації визначається ступенем точності передачі. Тут вся система орієнтована на максимальне розуміння, всяка розбіжність між кодом того, хто

говорить і слухає – джерело нерозуміння - буде розглядатися як перешкода. Текст у разі – якийсь пасивний носій вкладеного у нього сенсу, а функція комунікації – донести цей сенс без втрат; б) коли метою комунікаційним актом є вироблення нової інформації. Тут цінність системи визначається нетривіальним зрушенням значення у процесі руху тексту від передавального до сприймаючого. Нетривіальний – такий зсув значення, який однозначно не передбачуваний і не заданий певним алгоритмом трансформації тексту» [43, с. 25-26].

Деякі дослідники розглядають діалог як спілкування, а не як комунікацію [4]. Комунікація ж у такому випадку постає монологом. Дана позиція ґрунтується на тому, що питання-відповідь будову взаємодії часто вважають необхідним і достатньою умовою діалогу. Але питання та відповіді можуть мати різну мету та спрямованість. Так, питання інформаційного характеру програмуєть однозначну відповідь, яка майже не змінює ні того, хто запитує, ні того, хто відповідає. Спочатку ж, у роботах М. Бубера, М. Бахтіна та М.С. Кагана головною типологічною особливістю діалогу визначається встановлення рівноправного взаємодії партнерів, у ході якого відбувається їх зміна та народження нового сенсу. Будь-який учасник діалогу після кожного висловлювання змінює власний стан.

У категоріальному аспекті діалог розглядається М.С. Каганом як тип міжсуб'єктної взаємодії через поняття «спілкування» та «комунікація», відмінність яких у мовознавстві та філософії позначається поняттями «діалог» та "монолог". М.С. Каган виділяє два принципи діалогічних відносин, що сутнісно відрізняються від інших:

1. «Спілкування є міжсуб'єктною взаємодією. Воно відрізняється по самій своїй суті від комунікації як передачі інформації суб'єктом якійся особі або механізму, які повинні прийняти зміст цього послання, можливо більш точно витягуючи його з тексту, в якому воно закодоване »...» [31].

Спілкування – це процес набуття спільності його учасниками, а чи не обмін повідомленнями, що зберігає їхню відокремленість. У ньому

кардинально відрізняється і спрямованість процесу взаємодії партнерів. Спілкування передбачає функціональну рівність осіб, що беруть у ньому участь, що забезпечує симетричність, двоспрямованість його структури.

Комунікація ж за такого підходу розглядається як асиметрична. У ній принципово різні ролі відправника повідомлення та його одержувача. Одержувач – це об'єкт, пасивний початок, на який спрямована активність суб'єкта-відправника. Інформація переміщується тільки в один бік – від суб'єкта до об'єкта і вичерпується в міру її засвоєння.

На нашу думку, таке розуміння комунікації є досить вузьким. По суті, це ототожнення комунікації з її різновидом – односторонньою комунікацією.

Комунікація (латинське слово: communication – зв'язок, повідомлення; утворене від латинського слова: communicare – робити спільним, пов'язувати, повідомляти).

Загалом комунікація – це тип активної взаємодії між об'єктами будь-якої природи, що передбачає інформаційний обмін. У структурі будь-якої комунікації розрізняють п'ять основних функціональних компонентів, розташованих у лінійній послідовності:

джерело інформації (адресант), що генерує повідомлення передачі;

передавач, що перетворює повідомлення сигнали, що передаються по деякому каналу зв'язку;

канал зв'язку;

приймач інформації, що декодує сигнали та перекладає їх у повідомлення;

одержувач інформації (адресат), якому призначено повідомлення.

Відповідно до цієї моделі джерело інформації (адресант) кодує деяку інформацію знаковими засобами тієї знакової системи, яка використовується в даній формі комунікації. Для засвоєння інформації від адресата потрібна зворотна процедура представлення змісту декодування. Крім основних компонентів, дана модель, як правило, містить фактор дисфункції, який може спотворювати сенс повідомлення, що передається, – так званий шум

(наприклад, зовнішні перешкоди, наявність декількох сигналів у комунікаційному каналі і так далі), а також фактор запобігання комунікаційних невдач – надмірність інформації (повторення елементів повідомлення). У такий спосіб, дана модель комунікаційного акту має на увазі адекватну передачу інформації від адресанта до адресата. Структура цілісного процесу комунікації представлена великою кількістю окремих послідовних комунікаційних актів.

Зазначена загальна модель комунікації вперше запропонована К. Е. Шенноном та У. Уївером у 1949 році та охоплює різні інформаційні пристрої, починаючи від технічних засобів і закінчуючи тваринами та людьми [24]. Модель Шеннона-Уївера представляє елементарний тип комунікації і тому має й низку обмежень: вона суворо механістична і виходить із можливості безпосереднього отримання інформації; абстрагується від змісту, сенсу інформації, що передається, приділяючи увагу тільки її кількості; комунікаційний процес у цій моделі носить лінійний, односпрямований характер, у якому зворотний зв'язок відсутній чи не розглядається. Представлений даною моделлю формальний характер комунікації досліджується в математичній теорії зв'язку та передачі інформації (так званою теорією комунікації), у кібернетиці та теорії систем, а також у лінгвістиці та аналітичній філософії, де акцент ставиться на синтаксично-семантичному та частково інтенціональному її аспекті, розширюючи цим перспективу теорії інформації.

Початкове значення терміна «комунікація» з часом трохи змінилося й у наш час трактується дуже широко. З одного боку, якщо виходити зі значення латинського дієслова «communicare» (пов'язувати, повідомляти), поняття комунікації передбачає передачу сигналів і повідомлень, тобто [у сучасному розумінні] обмін інформацією між будь-якими об'єктами природної чи штучної природи. З іншого боку, поняття комунікації етимологічно тісно пов'язані з такими поняттями, як суспільство, об'єднання. Цей зв'язок набуває особливого значення в системі гуманітарних дискурсів, і, насамперед, для соціально-орієнтованих філософських теорій, в яких суспільство (суспільство) або

спільнота розглядається як умова або мета успішної комунікації. Тому термін «комунікація», поряд із його загальнонауковим значенням (як інформаційний обмін між будь-якими об'єктами), містить широкий спектр соціокультурних смислів, пов'язаних зі специфікою обміну інформацією в соціумі (як інформаційний обмін між людьми). При аналізі та описі комунікації у системі гуманітарних дискурсів розрізняють:

комунікацію в широкому сенсі – як одну з основ людської життєдіяльності і різноманітні форми мовної діяльності, причому не обов'язково передбачають наявність змістовно-сислового плану;

комунікацію як інформаційний обмін у технологічно організованих системах;

мислекомунікацію як інтелектуальний процес, що має витриманий ідеально-змістовний план і пов'язаний із певними ситуаціями соціальної дії;

екзистенційну комунікацію як акт виявлення Я в Іншому; в такій якості комунікація виступає як основа екзистенційного відношення між людьми (як відносини між Я і Ти) і вирішального процесу для самовизначення людини у світі/соціумі, в якому людина знаходить розуміння свого буття, його підстав.

У схемах і моделях, що враховують особливості соціальної комунікації, тобто комунікації для людей, головна увага звертається на діяльність, пов'язану з змістовним аналізом інформації, з інтенціями, які прагне реалізувати, з одного боку, джерело, а з іншого – одержувач інформації. Саме змістовність інформації, її інтенціональність, або спрямованість, становлять найважливіші передумови взаємного обміну інформацією, завдяки якому досягається взаєморозуміння та взаємодія для людей у процесі комунікації. З соціальної точки зору комунікація становить особливу галузь людської діяльності, яка виникла та розвивається суспільством з метою взаємного обміну інформацією, взаєморозуміння та узгодженої дії у різних галузях практичного життя та пізнання. Необхідними умовами та структурними компонентами соціальної комунікації є наявність механізмів сприйняття та розуміння інформації у суб'єктів комунікації, каналів передачі інформації, а також правил здійснення

комунікації (семіотичних, етичних). У цих цілях історично виробляються різні у кожній культурі знакові системи, і перш за все мова у формі усного, а потім і писемного мовлення. У широкому сенсі кожна соціальна дія може бути розглянута як комунікаційна, як така, що містить і виражає певну інформацію. Однак власне комунікаційними є лише дії, що здійснюються зі спеціальною метою комунікації, тобто мають мотиваційну основу, орієнтацію на передачу інформації та які здійснюються з використанням адекватної цієї мети знакової системи.

Соціальна комунікація виступає одним із базисних механізмів соціокультурного процесу, забезпечуючи саму можливість формування соціальних зв'язків, управління спільною життєдіяльністю людей та регулювання її окремих областей, накопичення та трансляцію соціального досвіду. При цьому основна функція комунікації в соціумі – досягнення соціальної спільності та діяльній узгодженості за збереження індивідуальності кожного її елемента.

Структура найпростішої соціальної комунікації включає як мінімум:

двох або більше учасників-комунікантів, наділених свідомістю та які володіють нормами деякої семіотичної системи (мови);

ситуацію (або ситуації), яку вони прагнуть осмислити та зрозуміти;

тексти, що виражають сенс ситуації у мові чи елементах даної семіотичної системи;

мотиви та цілі, які роблять тексти спрямованими, тобто те, що спонукає суб'єктів звертатися один до одного;

процес матеріальної передачі текстів

Основною змістовною одиницею соціальної комунікації є повідомлення (моноаспектна інформація про що-небудь) або текст (комплексна інформація про багато або кілька істотних аспектів чогось). У такий спосіб, повідомлення, тексти, дії щодо їхньої побудови і, навпаки, дії з реконструкції їхнього змісту, а також пов'язані з цим мислення та розуміння, становлять зміст соціальної комунікації. При цьому така комунікація є явищем системного порядку з

вираженою ієрархічною структурою засобів комунікування: семантема, повідомлення, текст, спеціалізована культурно-семантична підсистема (наприклад, галузь знань або діяльності в її інформаційному аспекті), локальна культурно-семантична система (наприклад, етнічна культура, національна мова), глобальна семантична система (наприклад, штучна мова) та інші. За типом відносин між учасниками-комунікантами виділяються міжособистісна, публічна та масова комунікації. За типом використовуваних семіотичних засобів виділяються мовна, паралінгвістична та речовинно-знакова комунікації.

Питання, пов'язані з соціальною комунікацією, традиційно порушувалися і розвивалися переважно у рамках філософського осмислення проблематики діалогу та спілкування, а також досліджень у галузі походження соціальних норм, моралі, права та держави (теорія суспільного договору). Філософське вчення про комунікацію історично склалося на противагу доктрині суспільного договору, що сходить до просвітництва. Прибічники теорії соціальної комунікації (К. Ясперс, О. Больнов, Е. Муньє) підкреслюють, що громадський договір в основі є контракт, угода, учасники якої обмежені взаємними зобов'язаннями: вони сприймають і усвідомлюють один одного лише у світлі цих зобов'язань, тобто абстрактно, безособово. Поняття договору має на увазі зв'язок, заснований на фактичній роз'єднаності людей. Комунікація ж сприймається як свідомо встановлювана взаємозалежність, протилежна договору, тобто «Контакт замість контракту» (Ф. Кауфман). Засобом встановлення соціальної комунікації оголошується дискусія, у ході якої люди переконуються, що й роз'єднують загальноприйняті норми мислення і ріднить те, що вони різні й індивідуально неповторні. Філософсько значущим поняття комунікації стає, перш за все, в екзистенційній філософії К. Ясперса, який, розвиваючи мотиви С. К'єркегора, проводить різницю між базовою «комунікацією тут-буття» та вищою «екзистенційною комунікацією». Згідно з Ясперсом, навіть успішна «комунікація тут-буття», що тягнеться від повідомлення життєвих інтересів аж до загальних елементів ідей, залишається нижчим рівнем комунікації, ніж «екзистенційна комунікація» між окремими

людьми. Загалом, комунікація стає у Ясперса метою та завданням філософії, а міра комунікаційності – критерієм оцінки та вибору тієї чи іншої філософської системи.

Тема соціальної комунікації, інтерсуб'єктивності та діалогу стає однією з головних у філософії ХХ століття. Теоретичним фактором, який багато в чому визначив характер сучасних досліджень комунікації, став поворот філософської та наукової рефлексії до дійсності мови. Дослідження мовних та знакових структур, що розгорнулися з початку ХХ століття в роботах філософів та логіків (Б. Рассел, Л. Вітгенштейн, Р. Карнап, А. Черч та інші), лінгвістів (Ф. Соссюр, Ч. Пірс та інші) та семіотиків (Ч. Морріс та інші) радикально змінили розуміння комунікації та підходи до її вивчення та організації. Так, наприклад, Л. Вітгенштейн починає розглядати комунікацію як комплекс мовних ігор, що мають свої семантико-прагматичні правила та свої принципові обмеження. Якщо раніше мова покладалася просто як засіб комунікації, то тепер сама комунікація занурюється у структури мови, стає простором, в якому розгортаються ті чи інші мовні форми. Такий поворот відкрив обрії для штучно-технічного ставлення до організації комунікації. За рахунок конструювання мовних і знаково-семіотичних засобів, що стало масовим, комунікація стала здійснюватися, набуваючи різних технічно організованих форм (масова комунікація, людино-машинна комунікація та інші форми). Іншим чинником, визначальним значення теми комунікації, стали критика і кардинальне переосмислення основ самої філософії, що розгортаються протягом ХХ століття. У пошуку нових підстав саме категорії «комунікація» та «мова» починають розглядатися філософами як одні з базисних та центральних.

В сфері науки виділення знань про соціальну комунікацію в самостійний напрямок наукових досліджень прийнято відносити до 1950-х років, хоча перші публікації його основоположників (Г. Лассуелл, П. Лазарсфельд, Н. Вінер та інші) з'явилися ще в 1930-1940-х роках. З другої половини ХХ століття дослідження в галузі соціальної комунікації стали предметом інтересу з боку

академічних професійних угруповань і були збагачені численними ідеями. В даний час розрізняють, як мінімум, п'ять рівнів досліджень у цій галузі:

дослідження у галузі інтраперсональної комунікації, що вивчають процеси обробки інформації індивідом;

дослідження в галузі інтерперсональної комунікації, що вивчають процеси міжособистісної інформаційної взаємодії, включаючи парамови;

дослідження в галузі групової комунікації, що вивчають процеси групової інформаційної взаємодії, до яких належать дослідження інституційної (організаційної) комунікації;

дослідження в галузі масової комунікації, що вивчають процеси поширення інформації для масової аудиторії та пов'язані з цим феномени, включаючи медіа та медіатизацію;

дослідження в галузі людино-машинної комунікації, що вивчають процеси інформаційної взаємодії між людиною та технічними системами.

У науково-гуманітарному аналізі комунікації найбільш помітне місце займають міжкультурні комунікації людей процесі взаємопроникнення і взаємодії культур, і навіть мовні комунікації. Ця проблематика стала активно розвиватися у зв'язку з тим, що глобалізація як економічний та інформаційний процес не дала очікуваних позитивних результатів у культурі і не призвела до [мульти] культурної глобалізації, за винятком феномену масової культури, і поряд з цим суттєво загострила проблему міжкультурної взаємодії. У сучасних глобалізованих суспільствах центральна функція відводиться насамперед публічній та масовій комунікації, оскільки вона дозволяє пов'язати один з одним дії і послідовності дій, навіть якщо її суб'єкти перебувають у безпосередньому контакті один з одним. При аналізі масової комунікації, яку здійснюють із позицій різних соціологічних парадигм, досліджуються її інститути, економічні відносини у цій сфері, перебіг інформаційних процесів у конкретних суспільствах, країнах та у світі загалом. Вивчаються також комунікаційні одиниці, засоби, програми, моделі, інтенції, вплив діяльності засобів на формування масової культури, взаємовідносин влади та суспільства.

Загалом, сучасний науковий, філософський та суспільний інтерес до комунікаційної проблематики визначений глобальним зрушенням, який здійснено загальною зміною місця та ролі комунікації та комунікаційних технологій у різних суспільних сферах, інтенсивним розвитком засобів комунікації. Процеси тотальної технологізації та автоматизації діяльності людини дозволили перенести «центр тяжкості» у суспільних системах з процесів виробництва на процеси управління, в яких основне навантаження лягає саме на організацію комунікації. З іншого боку, зазначені процеси дедалі більше звільняють людину від обов'язкової діяльності, розширюючи область вільного часу, який людина проводить у «клубах», тобто структурах вільного спілкування, де основним процесом також є комунікація, але з приводу інтересів, цінностей, ідеалів і норм. Поряд із розвитком вже існуючих форм соціальної комунікації (динаміка природних мов та їх взаємопроникнення, розвиток штучних мов, введення нових актуальних знаків та значень, технічний розвиток засобів комунікації тощо) людство постійно перебуває у пошуках нових, більш досконалих форм зберігання та передачі соціальної інформації, найбільш значним у тому числі став розвиток Інтернету. Інформатизація сучасного суспільства і комунікація набувають все більшої стратегічної значущості, особливо у сфері управління, глобальної політичної та економічної конкуренції, тому біржова вартість комунікаційного сектора світової економіки, так само як і сектора інформаційних товарів, постійно зростає протягом останніх десятиліть [2].

Міжнародні відносини можна визначити як сукупність різних політичних, економічних, соціальних та екологічних взаємин між суверенними країнами, міжнародними організаціями, неурядовими організаціями, міжнародними корпораціями та громадськими установами на глобальному, регіональному чи світовому рівнях.

Міжнародні відносини – це відносини між державами. Між народами виникають міжнаціональні (етнічні) та культурні відносини. Міжнародні відносини включають соціальні, політичні, економічні та культурні проблеми

міжнародного життя, проблеми визначення місця та ролі держави та національних інтересів у формуванні світової політики, питання державного суверенітету та національної безпеки, джерела та форми міжнародних конфліктів і воєн, шляхи та форми їхнього вирішення тощо [62]. Починаючи зі стародавнього світу і до кінця ХХ століття у міжнародній політиці домінували великі держави. Вони встановлювали правила міжнародної політичної гри, застосовували військову силу для вирішення політичних конфліктів, нав'язували свою волю малим державам, формували геополітичну карту світу, виступали арбітрами у суперечці між малими державами, втручалися у внутрішні справи інших держав, всюди переслідуючи свій національний інтерес. Малі держави постійно боролися за економічну та національну незалежність, об'єднувалися в політичні блоки та союзи, граючи на протиріччях та зіткненні інтересів великих держав.

Вчені вважають, що суть міжнародних відносин не змінилася протягом останніх століть. Вони продовжують залишатися ареною боротьби за багатство, ресурси та владу між державами та військово-політичними блоками. Будь-яка держава, тим більше велика, завжди прагнула збільшити свою вагу та вплив за рахунок інших. За допомогою загроз чи застосування сили, формування коаліцій та завоювання зон впливу вона прагне сформувати таке міжнародне середовище та такі правила політичної гри, які дозволяють їй реалізувати свої національні інтереси з найменшими втратами. Результатом пошуку компромісів державних інтересів, важливим інструментом міжнародної політики стало міжнародне право – сукупність юридичних принципів та норм, що регулюють відносини між державами та іншими учасниками (суб'єктами) міжнародного спілкування. Основні засади міжнародного права закріплені у Статуті ООН. 25 сесія Генеральної асамблеї ООН (1970) прийняла Декларацію про принципи міжнародного права. Ще раніше, 1948 р., Генеральна асамблея ООН ухвалила «Загальну декларацію прав людини» – один із основних актів міжнародного права. Проблема захисту прав людини зайняла важливе місце у міжнародній політиці після Другої світової війни. У сучасному багатополосному світі

міжнародні відносини набувають особливої гостроти у зв'язку зі зростанням економічної та політичної нестабільності та формуванням нових моделей еволюції народів та держав.

Висновки до розділу 1

Загалом комунікація – це тип активної взаємодії між об'єктами будь-якої природи, що передбачає інформаційний обмін. Найпростіша структура будь-якої комунікації розрізняє п'ять основних функціональних компонентів, розташованих у лінійній послідовності. Зокрема, під це визначення підпадає модель комунікації Г.Д. Лассвелла, яка є однією з найперших моделей комунікації. Хто говорить? Що говорить? За допомогою якого каналу? До кого говорить? З яким результатом говорить? – вважають класичною. У певному смислі ця фраза є згорнутою моделлю комунікації, адже, відповідаючи на питання, можна виокремити учасників та елементи комунікативного акту. Скориставшись цією моделлю виділяємо наступні елементи діалогу:

- 1) опонент – суб'єкт, що пропонує вирішення політичної проблеми або просто ставить, формулює її;
- 2) опонент – суб'єкт, який критикує положення, що висловлюються опонентом в усній чи письмовій формі;
- 3) аудиторія – група суб'єктів, у яких і заради яких ведеться політичний діалог;
- 4) засоби інформації як засіб ведення заочного політичного діалогу.

Політичний діалог є одним з найважливіших різновидів діалогу, оскільки рішення, дії влади надають прямого чи опосередкованого впливу на всіх громадян. Політичний діалог ґрунтується на наступних засадах: науковості; партійності; єдності теорії та практики; визнання рівності та взаємної поваги сторін, що беруть участь у політичному діалозі. Спотворення будь-якого з цих

принципів призводить до політичного авантюризму та авторитаризму, що, зрештою, послаблює розвиток демократії.

Для здійснення діалогу необхідна соціально-політична суперечність, яка в результаті здійснення політичного діалогу має бути або вирішеною, або збереженою у тому чи іншому вигляді без значної шкоди для соціально-політичної цілісності. Крім того, політичний діалог можна розуміти як певну політичну установку культури суб'єктів, у вирішенні соціально-політичних проблем.

Головним завданням політичного діалогу є самореалізація партнерів. У контексті діалогу культур дана проблема переростає в актуальність самореалізації кожної політичної культури у єдиному політичному просторі сучасного світу.

Поняття політичного діалогу охоплює своїм змістом такі аспекти: по-перше, діалог, у тому числі політичний, передбачає наявність як мінімум двох сторін. Політичний діалог може бути внутрішньополітичним і зовнішньополітичним. Це може бути держава – від імені її органів, суб'єктів державної влади і політичної влади, з іншого боку – це суспільство. Тому політичний діалог торкається питань влади, державного та суспільного устрою, взаємодії численних громадських утворень та державних органів. У період тоталітаризму держава владно каже – суспільство покійно слухає, політичний діалог в такому випадку перетворюється на монолог однієї із сторін. Політичний діалог повинен ґрунтуватися на принципах визнання рівності та взаємної поваги сторін, що беруть участь у ньому. Тому, одне з пріоритетних завдань держави полягає у всебічному сприянні розвитку громадянського суспільства та його культури.

РОЗДІЛ 2

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР ПОЛІТИЧНОГО ДІАЛОГУ

2.1. Внутрішній та зовнішній політичний діалоги

По відношенню до певної країни виділяють внутрішній та зовнішній політичний діалоги. Внутрішній політичний діалог ведеться між державою та громадянським суспільством. В тоталітарному суспільстві політичний діалог вироджується до політичного монологу. Зовнішній політичний діалог ведеться між державами певних країн чи їхніх об'єднань. Веденню зовнішнього політичного діалогу, втім певною мірою і внутрішнього, сьогодні сприяє низка міжнародних організацій, особливо в сфері безпеки та співробітництва, таких як ООН, ОБСЄ тощо. Розглянемо їх детальніше.

Інститути суспільства не створюються за вказівкою «зверху» або за вказівкою влади. Для їхнього виникнення потрібна низка об'єктивно існуючих передумов та умов появи світ. Процес демократизації будь-якої авторитарної чи тоталітарної держави завжди викликає об'єктивно необхідний перехід від монологічної форми політичної комунікації між державною владою і громадянським суспільством, що народжується, до їх діалогічної взаємодії. Якщо політичний монолог уособлює вертикальну та односторонню спрямовану модель адміністративно-пропагандистської трансляції інформації з верхніх рівнів політичної влади вниз, до суспільства, до мас, то діалогова модель – це двосторонній комунікативний процес між рівноправними партнерами. Політичний монолог – це суб'єкт-об'єктна комунікація, тоді як діалогова комунікація – це суб'єкт-суб'єктна, або інтерсуб'єктна, взаємодія влади та громадянського суспільства. Головне ж «відмінність діалогової моделі полягає в тому, що вона передбачає своєрідну «горизонтальну рівність» учасників інформаційного обміну, на противагу «вертикальному» принципом «керівництва-підпорядкування», властивого моделі «мовлення» [16, с. 142].

Такий діалог «забезпечує саморозвиток громадянського суспільства, пронизує сферу політики по вертикалі та по горизонталі. При цьому механізм взаємодії державної влади та громадянського суспільства залежить від розуміння учасниками діалогу змісту сучасного політичного процесу, його інформаційної та ідеологічної компоненти» [21, с. 154].

У сучасну практику діалогової взаємодії дедалі більше входить спілкування громадян із владою з допомогою інтернет-технологій, а також спеціальних сайтів державних та муніципальних установ, і навіть узятий курс створення так званого "електронного уряду".

Як і кожен інститут суспільства, політичний діалог повинен мати внутрішню структуру. Оскільки на відміну від монологу діалог – це суб'єкт-суб'єктна комунікативна взаємодія, то в його структурі присутні принаймні два суб'єкти двостороннього інформаційного обміну. Один з них спочатку виступає в ролі адресанта (актора, реципієнта), тоді як інший суб'єкт є адресатом комунікованої інформації. Потім відбувається зміна ролей та комунікативний діалоговий процес продовжується. Важливе місце у структурі діалогу займають засоби масової комунікації, що передається ними інформація та аудиторія, що спостерігає за перебігом діалогу та поступово включає процес діалогу.

Як інститут громадянського суспільства діалог між владою та суспільством повинен виконувати і, частково вже виконує низку функцій. Назвемо основні з них, це політико-управлінська, комунікативна, інтегративна, конфліктологічна, аксіологічна, гуманістична та прогностична функції, а також функції соціалізації та цивільного контролю. На відміну від інших інститутів суспільства політичний діалог є горизонтальним політичним інститутом. Його головне призначення чи, швидше, місія – здійснення рівноправного двосторонньої діалогової взаємодії між іншими інститутами громадянського суспільства з державною владою, а також один з одним. Виконуючи гуманістичну та, одночасно, політико-управлінські функції, діалог є ненасильницьким способом здійснення влади на основі діалогово-переговорних процедур.

Особливості політичного діалогу держави та громадянського суспільства у сучасних умовах характеризуються відсутністю постійного конструктивного, рівноправного діалогу між державою та суспільством. «З одного боку, державна влада визнає необхідність розвитку та зміцнення громадянського суспільства та розширення суспільного діалогу. З іншого боку, ці процеси здійснюються під жорстким контролем з боку самої влади і, внаслідок цього, формалізуються, позбавляються живого творчого початку. У такий спосіб може виникати ситуація, коли громадянське суспільство дедалі більше виявляється вбудованим у єдину вертикаль структури державної влади. Відповідно до цього, горизонтальні, тобто партнерські, діалогові зв'язки, руйнуються чи симулюються. Ситуація ускладнюється внаслідок відсутності навичок переконливої аргументації своїх дій, довірливого спілкування, особистісної адаптації представників влади у конкретному соціальному середовищі. Реальність свідчить також, що представники влади не завжди охоче йдуть на діалог з людьми, вони часто не вміють і бояться розмовляти з людьми; не вміють пояснити суть і мету прийнятих рішень, постанов, переконати їх в доцільності та необхідності, або скоригувати їх; не вміють відповідати на запитання людей. Відхід від діалогу, рівноправної взаємодії, породжує тотальне відчуження інтересів, безвихідь, песимізм, стихійні процеси самоорганізації громадян, мітинги та громадянські революції.

Політичний діалог держави та суспільства можна визначити як значущий для держави та суспільства процес комунікації щодо узгодження політичних інтересів держави та суспільства, метою якого є гармонізація цих інтересів для зняття протиріч та конфліктів на шляху поступального розвитку країни.

Демократичні тенденції у взаємодії держави та громадянського суспільства вимагають розробки нових технологій діалогічного спілкування, пильної уваги політологів, соціологів, культурологів, філософів, психологів.

Зовнішній політичний діалог покликаний регулювати взаємовідносини між державами і народами, зокрема з проблемних питань тієї чи іншої держави

чи спільних проблем, її представників на міжнародній арені, спрямований на досягнення цілей, що виражають їхні сукупні інтереси.

Для визначення сутності зовнішньополітичного курсу будь-якої країни вкрай потрібний облік панівних внутрішніх соціальних відносин. Будучи «перенесеними» на міжнародну арену панівним класом в особі держави, вони стають державною зовнішньою політикою, спрямованою на збереження та зміцнення цієї структури суспільних відносин та форм власності. Будь-яка держава прагне перетворити свою міжнародну політику на важливий інструмент зміцнення своїх позицій та досягнення своїх класових цілей. В основі політичного діалогу будь-якої цивілізованої держави лежать її національні інтереси, що відображені в зовнішній політиці держави. Зовнішня політика цим висловлює національні інтереси на міжнародній арені, обирає адекватні засоби та методи їхньої реалізації.

Основними суб'єктами зовнішнього політичного діалогу є:

1. Держава, її інститути, а також політичні лідери та глави держав. Державі належить визначальна роль формуванні зовнішньополітичного курсу.

2. Неурядові організації, так звана «народна, дипломатія», що включає діяльність як політичних партій та рухів, так і неполітичних об'єднань та спілок.

Успіх зовнішньої політики залежить від об'єктивності та реальності відображення нагальних суспільних інтересів, а також від адекватно вироблених засобів та методів реалізації цих інтересів та досягнення поставлених цілей.

Сутність зовнішньої політики визначається цілями, які вона ставить перед собою, та засобами їх досягнення, що залежить від багатьох обставин:

- соціально-політичного устрою держави,
- форми правління,
- політичного режиму,
- рівня соціально-економічного розвитку,

- участі у міжнародних організаціях та військово-політичних блоках,
- політичної динаміки держави,
- рівня політичної культури тощо.

Основними цілями зовнішньої політики держави можна назвати:

- підвищення матеріального та духовного рівня життя населення;
- підвищення економічної та політичної могутності держави;
- забезпечення безпеки держави, її національного суверенітету та територіальної цілісності;
- неприпустимість втручання у внутрішні справи ззовні;
- підвищення престижу та ролі держави у міжнародних відносинах;
- захист певних політичних та економічних позицій у зовнішньому світі.

Всі ці цілі тісно взаємопов'язані між собою. Успішна реалізація кожної з них сприяє реалізації решти.

Практична значущість зовнішньої політики виявляється через її функції. Реалізація кожної з них на практиці сьогодні є не можливою без конструктивного політичного діалогу.

1. Охоронна функція пов'язана з охороною прав та інтересів держави та її громадян на міжнародній арені, захистом від можливої небезпеки вторгнення ззовні, прагненням до мирного вирішення спірних проблем.

2. Представницько-інформаційна функція полягає у діяльності з вивчення зовнішньополітичних процесів, накопичення, обробки та аналізу достовірної інформації, доведення її до свого уряду з видачею рекомендацій та пропозицій для успішної реалізації цілей зовнішньої політики. Успішна реалізація цієї функції зменшує ймовірність помилок та негативних наслідків зовнішньополітичної діяльності держави. Практична значимість цієї функції у тому, що з представництва інтересів, обміну інформацією, особистих контактів основних суб'єктів політики у бажаному напрямі формується міжнародне громадську думку, виявляється певний вплив на політичні кола інших країн.

3. Організаторська функція розкриває взаємозв'язок внутрішньої та зовнішньої політики і полягає в ініціативних діях, спрямованих на пошук взаємовигідних контактів з іншими країнами.

4. Ідеологічна функція полягає у пропаганді соціальних переваг своєї системи, свого способу життя на міжнародній арені, тобто ідеологічне обґрунтування існуючого ладу. Суперництво непримиренних ідеологій може призвести до нерозв'язних політичних конфліктів. Неприпустимо, щоб ідеологічна суперечка між різними державами (або системами) вирішувалася військовими, економічними чи політичними засобами. Він має бути вирішений лише шляхом відкритої демонстрації очевидних переваг або лише на основі ідейно-політичних суперечок та досягнення угод. Ідеологічна функція в міру зміцнення довіри та співпраці між народами має змінити свій зміст.

5. Координація зусиль країн щодо вирішення глобальних проблем. Ця функція виявилася у зовнішній політиці порівняно недавно, починаючи з кінця 70-х років ХХ століття, але за своєю значущістю вона не поступається всім попереднім. Проблеми, що зачіпають майбутнє всього людства, можна вирішити лише спільними зусиллями всіх країн і народів.

Функції зовнішньої політики, незважаючи на різні їх прояви, мають універсальний характер, тобто поширюють свою дію на всі складові зовнішньої політики. Основними органами, що сприяють реалізації функцій зовнішньої політики, є МЗС, посольства, консульства, представництва, культурні та наукові центри. Специфічні функції покладено на органи розвідки, контррозвідки та служби безпеки.

Практична реалізація зовнішньої політики та зовнішнього діалогу досягається за допомогою різноманітних засобів, до яких відносяться:

- інформаційно-пропагандистські чи ідеологічні, насамперед засоби масової інформації, пропаганди та агітації, які відіграють важливу роль у зміцненні позицій держави, сприяють забезпеченню довіри, розвитку контактів, формують міжнародну громадську думку, а в окремих випадках сприяють приховуванню справжніх інтересів та цілей держав ;

- політичні, що використовуються у сфері дипломатичних відносин та виступають у формі переговорів, візитів, конференцій, нарад, зустрічей, укладання договорів, участі у міжнародних організаціях та рухах. Сама собою дипломатія – це офіційна діяльність країн і урядів, служб міністерств закордонних справ, дипломатичних представництв тощо;

- економічні засоби представляють використання економічного потенціалу країни для досягнення зовнішньоекономічних цілей та впливу на інші держави. Економічний потенціал багато в чому визначає місце цієї країни та її політичні позиції у системі міжнародних відносин. Основними економічними засобами є: зовнішня торгівля, енергетична та сировинна база, імпорту, експорту, ембарго або режим найбільшого сприяння торгівлі, надання ліцензій, позик, кредитів, інвестицій, процентне оподаткування тощо;

- військові засоби пов'язані з тим, що забезпечує військову міць держави. Це наявність армії з урахуванням її чисельності, видів озброєння та збройних сил, її боєздатності та морального стану, наявності військових баз та їх розташування. Вони можуть бути використані як для прямого тиску (війна, блокада, інтервенція), так і для непрямого (навчання, випробування нової зброї, маневри).

Зовнішня політичний діалог, як правило є продовженням внутрішньої політики та внутрішнього політичного діалогу, залежить від багатьох факторів, виконує у суспільстві різноманітні функції та використовує різні засоби для досягнення своїх цілей. Вони спрямовані на створення найбільш сприятливих умов для вирішення внутрішньополітичних завдань та зміцнення міжнародних позицій держави.

2.2. Політичний діалог як діалог культур

Діалог у світовому співтоваристві сьогодні час є тим способом вирішення глобальних проблем, який не тільки показує шлях відмови від конфронтації, а й

підтверджує доцільність вирішення питань мирного співіснування різних культур та цивілізацій, являючи собою таку систему цінностей [13], яка, як справедливо зазначив В .С. Стьопін, «...змінить чинну стратегію розвитку» [65].

Поняття діалогу культур сьогодні має широкий сенс, що включає не тільки діалог культурних цінностей, що виробляються різними культурами, а й діалог як форму взаємодії та взаєморозуміння народів у глобалізаційному просторі, де перетинаються межі політичних, економічних та культурних інтересів, що призводить до взаємопроникнення життєвих стандартів та ціннісних орієнтацій найрізноманітніших народів. Невипадково американський антрополог Т. Ерікзен термін «глобалізація» трактує як «транснаціональний потік» [89], а Р. Робертсон, вводячи поняття «глобальна культура», доводить, що саме культура здатна відігравати роль глобального контексту [102], в якому і можна осмислити ціннісний аналіз змін, що відбуваються в сучасному світі. Діалог культур за умов глобалізації, висловлюючи інтереси національних культур, вирішуючи проблему неконфліктного, толерантного співіснування, зі сфери теоретичного осмислення перетворюється на практичну. Новий механізм взаємодії різних світів покликаний дати можливість діалогу стати «повсякденною і всепроникненою реальністю» [59].

Традиційно у вітчизняній науково-дослідній літературі проблема філософської культури розглядалася на рівні історії філософії як конкретизація відповідних систем та концепцій. Схожа традиція склалася і була характерною для філософської науки радянського періоду. Проблема людини розглядалася «між» діалектичним та історичним матеріалізмом, висвітлюючи питання природи свідомості, проблеми «людини», «особистості», «індивідуальності». Філософія не замислювалася над цінностями культури, а несла їх у готовому варіанті в маси. На початку 90-х років істотні зміни, що намітилися, у структурі та змісті гуманітарних дисциплін визначили такі галузі як «Філософія людини», «Філософія культури», що дозволяли досліджувати поняття «людини культури» та «людини культурної». Але все це не внесло, однак, істотних змін у зміст

соціальної філософії. В даний час, коли обґрунтовано наявність духовної кризи суспільства, коли людина виявилася наданою собі, виникає необхідність дослідження природи філософської культури, яка сприяє виявленню стану нашого духовного життя. Тому повернення філософії мислячої особистості сприяє усвідомленню духовних засад існування суспільства.

Звернення до проблеми діалогу у філософській культурі виправдане тим, що ця культура, будучи актуальним явищем, є унікальним онтологічним утворенням; у її основі лежить загальність філософської думки, бо «вічні істини» істинні лише тоді, коли вони вічні у світовому аспекті. Забезпечуючи філософське осмислення дійсності, філософська культура дозволяє визначити механізм руху від філософської ідеї до суспільної свідомості в ході діалогу.

Сучасна епоха являє собою культурну синкретичність: у лоні однієї культури зосереджуються низка інших, що поєднують у собі минуле з майбутнім. Свідомість людини, яка опинилася в епіцентрі діалогу культур, робить її не байдужим спостерігачем, не тільки співучасником, а й співтворцем того, що відбувається. З середини 80-х років проблема діалогу культур у філософії починає займати чільне місце, що обумовлено соціально-політичною, культурною атмосферою, яка змінилася. Однак, незважаючи на певні успіхи в галузі дослідження міжкультурної взаємодії, створення цілісної концепції діалогу культур залишається проблемою. Досягнуті знання міжкультурної взаємодії є констатацією факту лише на рівні результатів зіставлення різних культур.

Проблема діалогу представлена у сучасній філософії багатопланово, що значною мірою зумовлено міждисциплінарним характером досліджень. Загально визнаною серед спеціалістів стала теорія діалогу культур В.С. Біблера. Це пояснюється тим, що діалогізм філософських культур – діалог оригінальних систем, що існують у просторі та часі. Але це одночасно культура діалогу. Оскільки в основі діалогу є принцип рівноправності та визнання іншого як рівного собі, то діалогічна природа філософської культури передбачає пошук оптимальних варіантів співіснування різних філософських культур як рівних в

історико-філософському контексті. Діалог виступає, у такий спосіб, засобом взаєморозуміння та фактором буття філософської культури.

Важливим аспектом проблеми діалогу є розгляд концепції початкової філософської освіти, завдання якої полягає у становленні ціннісно-орієнтуєчої ролі особистості у світі, де домінують альтернативні позиції. Це обумовлено і тим, що філософська культура особистості визначає формування політичної, правової, екологічної культури. Можна припустити, що філософська освіта наприкінці ХХ століття починає молодіти. Підставою для цього є динамічність процесів, що диктують новий образ особистості – незалежно мислячої, яка вміє відстоювати переконання, приймає альтернативні позиції і зберігає моральний статус. Філософська освіта покликана запобігти розриву культурної наступності між поколіннями, між різними культурами, сприяти гармонізації відносин між людиною та суспільством, людиною та природою, між людьми [71]. Але, ведучи розмову про філософську освіту, ми, проте, не повинні втрачати головного, що сповнює його початок – діалог культур.

Одним із видів діалогу культур у сучасних умовах виступає діалог політичний, оскільки він здатний на рівні консолідації різних політичних інтересів сформувати стратегію та тактику гармонійного співіснування світів. Діалог став новим ключовим поняттям для осмислення процесів взаємодії сторін у різних сферах життя, зокрема й у політиці. Невипадково у міжнародній практиці виникають міждержавні організації, діяльність яких пов'язані з діалогом у різних галузях. Так, наприклад, Інститут глобального діалогу в Африці, Центр Всесвітнього діалогу на Кіпрі, Міжнародне суспільство універсального діалогу у Варшаві та інші, які виконують одну мету – створення та зміцнення взаємовигідного стратегічного партнерства на умовах дотримання політичних, культурних інтересів. Не втрачає своєї значимості ООН як організація, що існує на основі міжкультурного, міжцивілізаційного діалогу, продуктивність якого визначається світовою спільнотою, що підтверджує і створення в рамках ООН «Альянсу цивілізацій», первинною метою якого був

діалог західноєвропейського та ісламського світів, а потім ініціювання нових діалогів іншому форматі.

Одним із прикладів реалізації політичного діалогу у сучасній міжнародній практиці є Шанхайська організація співробітництва, що виникає на основі міждержавної угоди. Т. Куніна [38] зазначає, що з народженням ШОС з'явилося на світ поняття «шанхайський дух», що визначає загальну атмосферу, взаємоповагу, толерантність, етичний кодекс членів організації.

Оскільки діалогічні відносини, за зауваженням М. Бахтіна, пронизують всі сфери життєдіяльності людини, то не випадково, що і політична сфера життєдіяльності у сучасній науковій думці розглядається через призму діалогу. Саме завдяки політичному діалогу відбувається висвітлення людських сутностей, розкриття суспільних через призму особистих відносин, тобто. реалізація системи «синтез-збереження-розуміння» [7].

Якщо перейти з теоретичного на практичний рівень, то слід зазначити, що, наприклад, вивчення такого інституту політичного діалогу, як ШОС у науковій літературі, розглядається насамперед через аспекти стратегії та тактики діяльності ШОС, проблеми міжнародного співробітництва, питання безпеки. Однак філософські дослідження, що визначають особливості ШОС як політично інституалізованої форми культурного діалогу, в даний час відсутні. Варто зауважити, що в китайських джерелах автори відзначають історичну, культурну значущість діяльності ШОС, а також питання формування «нового світу», роблячи цим заявку на розкриття світоглядного аспекту досліджень. У вітчизняній та західній науковій думці немає комплексного, системного, цілеспрямованого аналізу китайських досліджень, присвячених ШОС. Сьогодні в Китаї відкрито найбільшу кількість спеціалізованих науково-дослідних організацій, які розглядають ШОС як об'єкт дослідження. Усі дослідження ШОС у КНР можна умовно поділити на дві категорії. Одна з них є динамікою реальних політичних досліджень, інша – наголошує на теоретичних питаннях. В останні роки в Китаї стали з'являтися дослідження, в яких висвітлено стратегію та тактику, питання економічного та військового співробітництва

держав ШОС. Заслужують на увагу роботи, де представлені результати досліджень регіонального розвитку, аналізується концепція безпеки. На основі аналізу вітчизняних та зарубіжних джерел можна припустити, що загалом проблема розвитку діалогу культур у рамках ШОС представлена фрагментарно та малоінформативно. Діяльність ШОС, як і багатьох міждержавних об'єднань, є більшою сферою інтересів політиків, журналістів, політологів, економістів, ніж філософів, культурологів. Але при цьому у багатьох публікаціях наголошується, що діяльність ШОС спрямована на стабілізацію культурного простору Євразії. Проте за останні 10 років не було фундаментальних досліджень із даної проблематики: немає досліджень аксіологічного, культурологічного аспектів; немає аналізу взаємозв'язку внутрішнього (культурного) та зовнішнього (політичного), інтенсивного та екстенсивного розвитку ціннісних систем діяльності ШОС. Вже це говорить про те, що дослідження розвитку діалогу в сучасних умовах вже неодноразово підводили багатьох учених до того, що діалог культур це не тільки світоглядне, міжкультурне, міжконфесійне та ін взаємодії. Це діалог думок, позицій; це спільний пошук оптимально-реальних, раціонально-зважених рішень, що об'єднався в ході діалогу множини, результатом чого є громадські рухи, міжнародні організації, міждержавні організації. Одним із прикладів аналогічних об'єднань є Шанхайська організація співробітництва, яка оформилася в ході політичного діалогу рівнозначних неспоріднених культур.

В умовах глобалізації діалог культур бере на себе місію парламентаря, яка не тільки має сприяти врегулюванню, а й формуванню нових відносин, зокрема, міжнародних. Це пов'язано з тим, що тільки діалог культур, побудований на взаєморозуміння різних культур, здатний формувати повагу до цінностей інших народів. Можна зазначити, що у цьому контексті діалог культур «переростає» на політичний.

Ставши новою формою політичного інституту ШОС у собі представляє консолідацію культурних інтересів всіх народів, які входять у цей союз, що проявляється у культурних, освітніх актах (від Університету ШОС до

молодіжних культурних об'єднань). Сьогодні перед ШОС стоїть завдання формування нової концепції функціонування, з урахуванням глобальних змін з метою її перетворення на один із центрів багатополярного світу, авторитетну міжнародну організацію, що позиціонує себе як високоорганізовану культурну структуру, яка визначила свій шлях із постановки глобалізованих проблем, а продовжила консолідацією інтересів усіх країн і народів навколо спільних цілей розвитку. В умовах глобалізації діалог культур виявляє себе як універсальний, необхідний засіб вибудовування всіх форм співпраці та ефективний спосіб запобігання культурній конфронтації. Його затребуваність у сучасний історичний період пов'язана з можливістю швидкого переростання локальних культурних конфліктів у глобальні.

Діалог виходить за межі однієї культури та однієї реальності (культурного простору), розширюючи свої межі до політичного діалогу. Він формується, залучаючи у свій простір людей з різними релігійними, світоглядними, політичними настановами, поєднуючи їх доцільністю та необхідністю вирішення питань, які переростають межі однієї нації чи держави та стають загальнолюдськими, тим самим стираючи політичні кордони.

2.3. Політичний діалог як демократичний процес

Світовий досвід дедалі виразніше показує фундаментальну особливість демократії, що відрізняє її від інших соціальних та політичних систем. Ця особливість передбачає взаємодію різноманітних культур, при цьому несумісна з уніфікацією, одноманітністю, монополізацією будь-якої однієї з них. Йдеться не лише про культуру взагалі, як умову і код суспільного буття людини, а перш за все про політичну культуру. Монополія будь-якої політичної культури є згубною для демократії. При цьому культура демократії є особливим типом взаємодії культур, а не монополією будь-якої з них. Вона характеризується

толерантністю політичних суб'єктів за принципами гуманізму, взаємної відповідальності, імперативом пошуку ефективних взаємоприйнятних рішень, міжкультурним дискурсом. Поза різноманіттям культур та їх взаємозбагачувальною комунікацією демократія не формується і не існує. Онтологією культури демократії є різноманітність культур та його здатність до взаємодії. Особливу роль у функціонуванні демократії, її стабільності та розвитку виконують міжкультурні політичні діалоги. У певному сенсі, саме політичним діалогам демократія зобов'язана своїм походженням, генезисом, еволюцією та розвитком. Публічна сфера політики – це насамперед інституалізація політичних діалогів, не лише їхня легітимізація, але їхня обов'язковість, непорушність і, що не менш важливо, явленість і дискурсивність. Культура політичного закулісся та публічність у політиці – це різні культури суспільного буття та комунікації влади.

Ухилення від діалогу в демократичних системах сприймається (і часто обґрунтовано) як ознака недемократичності, закритості структур влади або впливових осіб. Рух до демократії або сходження її на новий щабель, її консолідація завжди починаються з політичного діалогу. Доволі часто він є діалогом культур, які мають неоднорідні ціннісні структури, статуси та орієнтаційні вектори, але при цьому знаходяться в одній історичній ситуації і повинні вирішувати спільні чи схожі проблеми. Характер і спрямованість політичного діалогу при цьому залежить від типів культур та їх носіїв, історичних обставин та національних традицій, властивостей соціальних та політичних систем, ідеологем та архетипів, що домінують у суспільній свідомості. У політичного діалогу немає демократичної альтернативи. Конфронтація завжди таїть у собі небезпеку ескалації насильства, запобігти її можна лише через відповідальний та продуктивний політичний діалог представників соціальних та політичних груп. Тим часом у світовій історії ХХ століття, на жаль, було багато випадків уникнення демократичного діалогу та схиляння до насильства. Доволі часто основні учасники соціальних і політичних конфліктів, прикриваючись гаслом турботи про демократію, часто

використовували силові методи та маніпулятивні технології, ухилялися від діалогу, що призводило до тяжких соціальних наслідків та підривало демократичний процес у суспільстві.

А.І. Пригожин трактує «конфліктність сучасної історії як дефіцит діалогічності». Справа, звичайно, не в тому, що дефіцит діалогічності є джерелом конфліктогенності [56, с. 52]. Соціальні та політичні конфлікти мають свою онтологію. Але недостатнє прагнення суб'єктів історичного процесу до діалогів обумовлює трансформацію конфліктів у конфронтаційне протистояння і ускладнює пошук вирішення проблем на користь всього суспільства чи світової спільноти. Ресурси діалогічності (інституційні, комунікативні, інтелектуальні, психологічні) є важливим показником цивілізованого соціуму, його здатності до сталого демократичного розвитку. При цьому під діалогічністю розуміється відкритість соціуму (насамперед його політичних структур), його прагнення до взаємодії культур та їхніх носіїв, розвиненість дискурсивних технологій, комунікативна толерантність. Діалогічність – це водночас властивість, уміння суб'єктів взаємодії узгоджувати свої інтереси, обмінюючись цінностями своєї культури, свого бачення ситуації та конструктивного вирішення спільних проблем. Демократичні функції політичного діалогу різноманітні і багатомірні. Елементарно політичний діалог – завжди обмін когнітивними комплексами (інформація, знання про що-небудь), оціночними (думки, судження), конативними (бажання, прагнення, цілепокладання, вольові інтенції), прагматичними міркуваннями (способи дії, методи та ресурси вирішення спільної проблеми), прогностичними припущеннями. У діалозі виявляються соціокультурні властивості учасників соціальної та політичної взаємодії (їхня специфіка, схожість, відмінності). У публічній сфері через діалог виявляються інтереси та орієнтація суб'єктів суспільних відносин. Їхня діалогова артикуляція є також і самовизначенням цих суб'єктів, перетворенням їх з «речі в собі» на «речі для себе» і, більше того, *utri et orbi*. Виявляються, фіксуються, коригуються позиції учасників взаємодії, їхній статус (об'єктивний та суб'єктивний) як суб'єктів суспільних відносин,

їхні наміри та реальні можливості дії. Одна з найважливіших функцій публічного діалогу – відкрите декларування політичних позицій [28].

У діалозі іноді бачать спосіб впливу опонентів один на одного з метою зміни позицій і навіть політичної культури (характерна особливість діалогу американських політиків у міжнародних відносинах – прагнення переконати, примусити опонентів прийняти американський спосіб мислення). Проте не слід ототожнювати політичний діалог з полемікою, властивою ідеологічному протиборству. У полеміці прагнуть монополізувати право на істину і тим самим отримати верх над опонентом, змусити його змінити свою позицію, або замовкнути, або впасти в сугестивний конформізм. Чи народжується при цьому істина – інше питання. Один із основоположників теорії дискурсу, дискурсивної концепції влади М. Фуко підкреслював: «Немає нічого неміцнішого, ніж політичний режим, байдужий до істини; але немає нічого більш небезпечного, ніж політична система, яка претендує на те, щоб диктувати істину. Функція “говорити істинно” не повинна набувати форми закону, так само було б марно вважати, що вона на законній підставі проживає в спонтанних іграх комунікації» [72, с 325-326]. Функція демократичного політичного діалогу полягає в іншому: у спільному пошуку істини, найефективнішому вирішенні проблем, освоєнні нових аспектів соціального та політичного розвитку на основі обміну цінностями між взаємодіючими культурами і водночас їхнього взаємного збагачення. Історія рухалася б успішніше у напрямі демократії, якби прихильники лібералізму та соціалізму вели між собою не запеклу полеміку, а демократичний політичний діалог. Але кожна з цих систем політичного мислення прагне монополізувати право на істину, придушити один одного, і, зрештою, програє і одна і інша сторони. Демократичний політичний діалог не є гарантією знаходження істини, ефективного вирішення загальнозначущих проблем, проте його евристична цінність, продуктивність незмірно вища за культуру полеміки, без якої теж не обходиться жоден виток історії. Демократичний діалог дозволяє провести публічну перевірку цінності ідей, концепцій, позицій на їхню відповідність

об'єктивній реальності, на суб'єктивну взаємоприйнятність та загальнозначущу конструктивність. Це зазвичай є важкою проблемою, особливо в конфліктних обставинах і трансформаціях. Приватним проявом і результатом цієї функції є компроміс і, як наслідок, консенсусна взаємодія суб'єктів та активних учасників соціальних і політичних процесів. Чим ширше коло соціокультурних цінностей, на основі яких досягається компроміс, тим ґрунтовніший і продуктивніший консенсус. Діалог є фактором і процедурою мобілізації соціальних і політичних сил, їхньої демократичної консолідації.

Ефект залежить від комунікативних здібностей та ресурсів взаємодіючих сторін, від відповідності їх діалогових методів і жанрів культурі та потребам соціальних прошарків. У певних соціокультурних та психологічних ситуаціях, за влучним висловом американського літературного критика С. Фіша, «безглуздо дбати про те, щоб бути правим, головне – бути цікавим» [50, с. 202]. Кожен учасник діалогового публічного процесу прагне створити своє поле соціального та політичного тяжіння, довіри та авторитету. Але якщо при цьому одне поле протистоїть іншому, якщо ці поля не накладаються один на одного, не взаємозбагачуються, то продуктивність діалогу стає проблематичною; він може трансформуватися в полеміку та посилити розбіжність позицій. Демократичний діалог є способом зближення полів довіри, позицій активних учасників публічного процесу, взаємозацікавленого розширення соціальної бази їхньої взаємодії. У такий спосіб, політичний діалог є комунікативним фактором та механізмом демократії. Найчастіше його розглядають як метод, інструмент запобігання та врегулювання конфліктів. Але свої демократичні функції він виявляє і в партнерських відносинах, стимулюючи їхню конструктивну продуктивність. Зміст, характер, спрямованість громадського діалогу залежить від соціального і політичного часу, від якостей і станів соціуму, від комунікативної культури та менталітету суб'єктів історичного впливу. Демократичний політичний діалог – це не демонстрація благих намірів та емоційного руху його учасників один до одного, а складний комунікативний

процес, у якому є своя логіка, етико-правові та політичні норми, дискурсивні рамки та правила.

Є і свої підводні камені, труднощі, комунікативні пастки. Дотримання правил діалогу є гарантією його продуктивності, хоча й не абсолютною. Неувага до прихованих труднощів, суперечностей призводить до зриву діалогу або негативних результатів. Проблема політичного діалогу у сучасних умовах має особливу теоретико-методологічну та практико-технологічну напруженість. Вона посилюється включенням у світові політичні процеси все нових культур, ускладненням взаємодії глобальних та національно державних факторів, конфліктним характером трансформацій, зміною ієрархії життєвих цінностей тощо. Посилюються і екстремістські рухи, яким органічно чужа культура демократичного діалогу. Можна сказати, що багато подій у політичному житті України та світу загалом в останні десятиліття нерідко важко пояснити через теоретико-методологічну неопрацьованість проблем політичного діалогу взагалі. Ці проблеми призводять до зіткнення не тільки різних концепцій, а й соціально-політичних практик і, метафорично висловлюючись, породжують подив демократії. З одного боку, держави та соціуми стають все більш відкритими для діалогу, а з іншого боку, демократія в сучасному світі не знаходить поки що способів і методів подолання конфронтації, насильства, національно-етнічних конфліктів, схильності до геополітичного гегемонізму під прапором захисту демократії. Демократичний діалог між державою та суспільством, владою та опозицією, капіталом та працею піддається маніпулятивній експансії постмодерністських політичних технологій. Ці технології створюють правдоподібність демократичності політичних діалогів, будучи насправді методом відведення дискурсу від реальних проблем.

Постмодернізм, розриваючи культуру на тексти, фабрикує не діалог культур, а різноголосицю текстів. Тексти стають політичним товаром, яким можна спекулювати, піддаючи його різним інтерпретаціям. Поле дискурсу деформується. Більший шанс здобути гору мають не ті, хто глибше і адекватніше виражає суспільні потреби, а ті, хто вміє приховати споживчу

вартість товару під яскравою рекламною упаковкою. У чому полягають особливості демократичного політичного діалогу культур, що відрізняють його як від авторитарної монологічності, так і від маніпулятивної квазідемократичності? Насамперед демократичний діалог – це рівність можливостей його учасників. Сучасна демократія не тільки виступає проти гноблення меншин (соціальних, етнічних, конфесійних та ін.), але також гарантує їхні права на свободу слова та публічну презентацію своїх позицій. Ці гарантії, звичайно, не повинні перетворюватися на свавілля меншин. Демократія – у взаємній соціально+продуктивній толерантності більшості та меншості, взаємозабезпеченні їхніх прав на відкритий діалог, і ці гарантії мають бути забезпечені не лише правовими нормами, а й нормами дискурсивної етики. У демократичному діалозі артикулюються, презентуються екзистенційні проблеми, кореневі та нагальні інтереси соціальних, національно етнічних, політичних та інших спільностей. Це дозволяє формувати позиції, ступінь адекватності яких об'єктивної реальності залежить від розуміння спільністю своїх інтересів у порівнянні з інтересами інших спільностей. Інтертекстуальна акцентованість у постмодерністському діалозі (фактично – полеміці), на відміну від демократичного, породжує залежність суджень, думок, позицій від того, який текст культури вкидається в комунікативний процес. Можна, наприклад, вкинути тези про суто небезпеку національного соціалізму в певній країні, і тоді політичний діалог набуде особливих спрямованостей і тональності, які не мають в реальності достатніх підстав.

Можна культуру радикал-лібералізму суб'єктивно інтерпретувати як ліберальну демократію, представляти провал «правих сил» як поразку демократії і чи не як рух до поліцейської держави. Демократичний діалог будується на основі раціонального дискурсу, орієнтованого на пошук взаємоприйнятних рішень і підпорядковуючись суворій логіці. Раціональний дискурс не допускає заміни понять, афектованості, апеляції до несвідомого (різних фобій, фантомних комплексів, ілюзорних експектацій тощо). Для нього характерне прагнення до повноти, всебічності та достовірності інформації. Чим

грунтовніша інформаційно-когнітивна база діалогу, тим він продуктивніший. Дезінформація, схильність будь-кого з учасників до інформаційної закритості або дезорганізації інформаційних відносин і когнітивних структур підривають демократичний діалог, породжують недовіру та взаємонерозуміння акторів. Демократичний діалог – це завжди обмін інформацією, а не інформаційне панування одних учасників над іншими. Одностороннє або запобіжне володіння інформацією, невключеність будь-яких її елементів в обмін дає переваги якомусь учаснику. У конфліктних ситуаціях інформаційна перевага часто є вирішальною для придушення опонента. У партнерських відносинах вона може підірвати довіру сторін, що взаємодіють, і згенерувати конфлікт. Проблема взаємозабезпеченості інформацією є однією з ключових для учасників демократичного процесу, особливо у відносинах між політичним істеблішментом та населенням. Демократичний міжкультурний діалог будується, на відміну від авторитарної монологічності та полеміки, на дискурсивній етиці. Ю. Хабермас, який ввів це поняття, розчиняє її в загальнолюдській етиці, інші виділяють її як особливий тип етики [74]. На думку Дж. Коен та Е. Арато, «дискурсивна етика відрізняється від усіх інших політичних етик (доктрини природних прав, утилітаризму, кантіанської політичної філософії і навіть останньої версії теорії суспільного договору та неоаристотелізму) тим, що впливаючи з неї наслідки концентруються навколо нормативної необхідності та емпіричної можливості демократизації громадянського суспільства»[36, с 521].

Дискурсивна етика передбачає принцип раціонального діалогу на основі рівності та коректності, симетричної реципрокності з метою не лише досягнення взаємоприйнятних розв'язків конфліктних чи партнерських проблем, а й виходу на новий гуманістичний рівень відносин. Це імперативно передбачає взаємне консультування, зіставлення позицій суб'єктів взаємодії (і конфліктних та партнерських) з метою з'ясування їхньої реальної конструктивності, взаємоприйнятності, орієнтованості на перспективу. Дискурсивна етика орієнтована на здатність учасників діалогу зрозуміти один

одного і автентично інтерпретувати позиції. Використання конфліктогенів (поняттями, «ярликами», діями, що загострюють конфлікт) підриває можливість взаєморозуміння. У трансформаційних процесах сучасного суспільства взаємодіють різні політичні культури. Типологізація їх становить велику методологічну складність. При аналізі діалогу культур ці проблеми постають ще більш складними. Ще на початку 60-х років Г. Алмонд і С. Верба запропонували виділяти в громадянському суспільстві три типи основних політичних культур: патріархальну (парафіяльну), підданську, активістську (партиципаторну) [106]. Ця схема широко використовується для дослідження політичних культур і стала хрестоматійною. Однак у деяких випадках вона може бути малозастосовною. Наприклад тоді, коли у політичному діалозі беруть участь не всі культури, а лише ті, що мають певну активність і так чи інакше артикулюють і уявляють себе у публічній сфері. Також в умовах перехідних процесів доцільніше типологізувати політичні культури не за формально-поведінковими критеріями, а за інте- національно-смысловим, а також за суб'єктами носіями. До того ж, соціум, що трансформується, як правило знаходиться на початковій стадії структурування і стратифікації політичної культури. Далеко не завершився бурхливий процес партійно-політичного структурування. Багато учасників політичного життя змінюють свої позиції, ціннісні орієнтації, способи поведінки.

Загалом, взаємодіють і вступають у діалог різні за соціальною орієнтацією, аксіологічними установками та світоглядними парадигмами політичні культури: демократичні та авторитарні, радикально-ліберальні та соціалістичні, традиційні та постмодерністські, світські та релігійно-конфесійні патріотичні та західницькі, реформаторські та революційні, конформістські та нонконформістські, конструктивні та деконструктивні тощо. У реальній практиці вони так перемішані, що їхні ідентифікаційні ознаки часто є розмитими, мінливими і навіть губляться у міжкультурній взаємодії. Далеко не завжди і не всі вони чітко ідеологічно артикулюються. До сталої проблематики діалогу насамперед можна віднести:

- соціальний сенс реформ, їх зміст, цільові орієнтації, методи, наслідки; •
- рівень та якість життя основних соціальних верств;
- держава та громадянське суспільство, державне будівництво та формування громадянського суспільства;
- національно-етнічні стосунки;
- права та свободи людини; конституційні норми та реальність;
- держава та бізнес, роль бізнесу у трансформаційних процесах;
- влада та опозиція;
- президент та народ;
- міжнародний статус держави та її роль у світовій політиці. Вся ця проблематика конфліктогенна і з онтології трансформаційних процесів, і за глибиною розбіжностей інтересів активних учасників і суб'єктів соціально-політичного життя, і щодо їхньої соціокультурної різноманітності та політичної акцентованості. Не завжди взаємодія культур відповідає нормам і принципам демократичного діалогу, раціонального дискурсу та дискурсивної етики навіть у тих країнах, які здавна є демократичними.

Багато перешкоджає демократичному діалогу: і стійкі традиції авторитарності, і ідеологізована амбітність чималої частини політичної еліти, і невідповідність політичних культур (від традиціоналістських до постмодерністичних) демократичним нормам і цінностям, і низька комунікативність життя, і слабка самовизначеність громадянського суспільства, і багато іншого. Корумпованість структур влади, бюрократизація їх на всіх рівнях, маніпулятивні політичні технології – особливі механізми підриву демократичного діалогу або його деформації. Специфічними суб'єктами, не зацікавленими в демократичному діалозі, як і в демократії загалом, є олігархічний капітал та бюрократія, яким простіше вирішувати проблеми методами закулісних угод. Особливу роль в функціонуванні політичного діалогу відіграють ЗМІ. В принципі, вони є незамінним учасником демократичного діалогу, його організації, механізмом публічної особистої

артикуляції суджень, думок представників різних культур та соціально-політичної орієнтації.

І ЗМІ багато роблять у цьому відношенні, проте заангажованість багатьох із них, корупційні зв'язки з бізнес-структурами, «партіями влади» аж ніяк не сприяють ні демократичному діалогу, ні неупередженості громадської думки. У сучасних умовах виділяються кілька типів політичного діалогу:

1. Соціально-партнерський. Його учасники (партнери) зацікавлені у спільному вирішенні проблем. Їм властива взаємна відповідальність, рівні взаємні зобов'язання, реципрокність в обміні інформацією, послугами, цінностями, соціальна та політична емпатія.

2. Соціально-толерантний. Його учасники знаходяться на різних позиціях, зближення яких або неможливе, або небажане. Але кожен із них визнає право іншого на самоспроможність, самодостатність; вони не прагнуть взаємного придушення. Діалог цього типу може призвести до посилення демократичних якостей взаємодіючих культур і не дестабілізує стан соціуму.

3. Опозиційний діалог близький до другого. Проте опозиційність значить визнання позиції іншого прийнятною чи непорушною: ця позиція піддається критиці, їй протиставляється альтернатива. Опозиційність – одна з суттєвих ідентифікаційних ознак демократії.

4. Маніпулятивний діалог. Його учасники прагнуть нав'язати один одному свої позиції, приховуючи справжні цілі та наміри. Чесне змагання політичних культур підмінюється витонченими PR-технологіями, орієнтованими на те, щоб заплутати опонента, перехитрити його, навіяти йому свої погляди, судження, орієнтації, позиції. Іноді виділяють як особливий тип конфронтаційний діалог, але конфронтація не стільки діалог, скільки ідеологічне і політичне протиставлення, що відрізняється взаємним неприйняттям позицій його учасників, прагнення до придушення, і при цьому виникає небезпека насилля. Запобігти конфронтації або вийти з неї можна тільки через демократичний діалог.

Також не можна не звернути увагу на інтенсифікацію та легітимізацію діалогу маніпулятивного типу. Він представляє нині головну небезпеку на шляху до демократії, породжує потворні форми ерзац-публічності. Соціально-партнерський, соціально-толерантний, опозиційний типи, продуктивні власними силами, потребують постійного культивування як у суспільстві, так і особливо в державних структурах. Політичний діалог культур на основі демократичних принципів раціонального дискурсу та дискурсивної етики є найважливішим фактором руху до демократії та перетворення її норм та цінностей на імператив поведінки суспільства, держави, у тому числі і в міжнародних відносинах.

Висновки до розділу 2

Як і кожен інститут суспільства, політичний діалог повинен мати внутрішню структуру. Оскільки на відміну від монологу діалог – це суб'єкт-суб'єктна комунікативна взаємодія, то в його структурі присутні принаймні два суб'єкти двостороннього інформаційного обміну. Один з них спочатку виступає в ролі адресанта (актора, реципієнта), тоді як інший суб'єкт є адресатом комунікованої інформації. Потім відбувається зміна ролей та комунікативний діалоговий процес продовжується. Важливе місце у структурі діалогу займають засоби масової комунікації, що передається ними інформація та аудиторія, що спостерігає за перебігом діалогу та поступово включає процес діалогу.

На відміну від інших інститутів суспільства політичний діалог є горизонтальним політичним інститутом. Його головне призначення чи, швидше, місія – здійснення рівноправного двосторонньої діалогової взаємодії між іншими інститутами громадянського суспільства з державною владою, а також один з одним. Виконуючи гуманістичну та, одночасно, політико-управлінські функції, діалог є ненасильницьким способом здійснення влади на основі діалогово-переговорних процедур

Особливості політичного діалогу держави та громадянського суспільства у сучасних умовах характеризуються відсутністю постійного конструктивного, рівноправного діалогу між державою та суспільством. З одного боку, державна влада визнає необхідність розвитку та зміцнення громадянського суспільства та розширення суспільного діалогу. З іншого боку, ці процеси здійснюються під жорстким контролем з боку самої влади і, внаслідок цього, формалізуються, позбавляються живого творчого початку. У такий спосіб може виникати ситуація, коли громадянське суспільство дедалі більше виявляється вбудованим у єдину вертикаль структури державної влади, а партнерські, діалогові зв'язки, руйнуються чи симулюються.

Поняття діалогу культур сьогодні має широкий сенс, що включає не тільки діалог культурних цінностей, що виробляються різними культурами, а й діалог як форму взаємодії та взаєморозуміння народів у глобалізаційному просторі, де перетинаються межі політичних, економічних та культурних інтересів. Діалог культур за умов глобалізації, висловлюючи інтереси національних культур, вирішуючи проблему неконфліктного, толерантного співіснування, бере на себе місію парламентаря, зі сфери теоретичного осмислення перетворюється на практичну. Одним із видів діалогу культур у сучасних умовах виступає діалог політичний, оскільки він здатний на рівні консолідації різних політичних інтересів сформувати стратегію та тактику гармонійного співіснування світів. Він бере на себе місію парламентаря,

Демократичний діалог дозволяє провести публічну перевірку цінності ідей, концепцій, позицій на їхню відповідність об'єктивній реальності, на суб'єктивну взаємоприйнятність та загальнозначущу конструктивність. Це зазвичай є важкою проблемою, особливо в конфліктних обставинах і трансформаціях. Приватним проявом і результатом цієї функції є компроміс і, як наслідок, консенсусна взаємодія суб'єктів та активних учасників соціальних і політичних процесів. Чим ширше коло соціокультурних цінностей, на основі яких досягається компроміс, тим ґрунтовніший і продуктивніший консенсус.

Діалог є фактором і процедурою мобілізації соціальних і політичних сил, їхньої демократичної консолідації.

Не завжди взаємодія культур відповідає нормам і принципам демократичного діалогу, раціонального дискурсу та дискурсивної етики навіть у тих країнах, які здавна є демократичними. Багато перешкоджає демократичному діалогу: і стійкі традиції авторитарності, і ідеологізована амбітність чималої частини політичної еліти, і невідповідність політичних культур (від традиціоналістських до постмодерністичних) демократичним нормам і цінностям, і низька комунікативність життя, і слабка самовизначеність громадянського суспільства, і багато іншого.

РОЗДІЛ 3

СПЕЦИФІКА РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО ДІАЛОГУ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

3.1. Місце політичного діалогу в міжнародних відносинах

Після закінчення Другої світової війни у світі склалася біполярна система міжнародних відносин, яка виявилася у протистоянні двох центрів сили: капіталістичного табору на чолі зі США та комуністичного – на чолі з СРСР. Протиборство торкалося всіх сфер державної діяльності: від ідеологічної пропаганди до економічного і військового суперництва. На думку американського політолога, фахівця з міжнародних відносин Дж. Міршаймера, ця система відрізнялася певною стабільністю, тому що існувала лише одна войовнича діада та кількість точок дотику, де сфера впливу залишалася не розмежованою, було порівняно невеликим [46]. Однак після розпаду СРСР ця система світоустрою була зруйнована. У зв'язку з цим останні два з половиною десятиліття гостро стоїть питання про те, якими є нові реалії ведення політичного діалогу.

Існує досить поширена думка, що зі зникненням одного із центрів сили двополярна система світоустрою автоматично стала однополярною із центром у США. Однак сьогодні стає все більш очевидним, що в даний час Сполучені Штати з кожним роком втрачають роль єдиної світової наддержави, дедалі більше потрапляючи під вплив інших держав та політичних центрів. Навіть колишня економічна міць країни перестала бути недосяжною для інших країн. Китай, наприклад, за деякими показниками, давно випереджає Сполучені Штати. Серйозним ударом по спробам США забезпечити гегемонію стали теракти 11 вересня 2001 року, які затребували залучення величезної кількості ресурсів для боротьби з тероризмом. Водночас якогось іншого центру, який міг

би безапеляційно претендувати на статус економічного, військового та політичного полюса одночасно, на даний момент не існує і, найімовірніше, не існуватиме в умовах глобалізації та міжнародної інтеграції, що все більше прискорюється.

У такий спосіб, однополярність із центром у США у сучасному світі стає неможливою. На користь цієї точки зору слід навести й той аргумент, що в усі історичні епохи суспільству було властиве протистояння, зокрема ідеологічне, яке підтримувало світовий баланс (протистояння церкви та держави, гуманізму та націонал-соціалізму, що протистоять релігійним течіям). Порухення цього балансу може відбуватися як внаслідок одного з двох сценаріїв: або один центр повністю руйнує і поглинає інший, що призвело б до незаперечного і повного панування цього центру в усьому світі до появи нового супротивника, або один із полюсів саморозпускається, знищуючи самого себе (як у випадку з СРСР). У такий спосіб протиборчий центр, втрачаючи свою роль противаги, втрачає свою значимість. Іншими словами, монополярність після саморозпуску Радянського Союзу просто не могла скластися, оскільки Сполучені Штати перестали відігравати роль противаги і тим самим втратили свою значущість як центру сили.

Зараз у світі затверджується нова система, яку можна умовно назвати «розширеною біполярністю». Саме в умовах розширеної біполярності більшості країн потрібно навчитися вибудовувати ефективну політичну взаємодію. Новий глобальний порядок характеризується як взаємозалежністю, так і взаємною вразливістю між регіонами світу та національними державами. Інтенсифікація зв'язків, що зумовлена технологіями, торгівлею, інвестиціями, збільшенням мобільності людей та ідей, трансформує держави та суспільства в усьому світі.

Період беззаперечної американської гегемонії йде на спад; виникає нова багатополярна міжнародна система, що підкреслюється затьмаренням G7/G8 західних держав G20. Зростання ваги таких країн, як Китай, Індія та Бразилія, вказує на відносне зниження могутності та впливу «Заходу», особливо в

міжнародній політичній економії. Попит на пропозицію суспільних благ як на регіональному, так і на міжнародному рівнях зростає, але значні, а в деяких випадках і зростаючі, бар'єри на шляху їхнього надання бентежать політиків.

Спробуємо уявити сучасний світ як систему, де є кілька центрів різної спрямованості: економічний, політичний, військовий та цивілізаційний.

- Сильним економічним полюсом в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні вже багато років є Китай. Найближчими десятиліттями він, цілком можливо, може стати економічним центром усього світу. За оцінкою Міжнародного валютного фонду китайська економіка у 2014 році стала найбільшою у світі, випередивши американську. Величезний економічний потенціал цієї країни, який почав реалізовуватися порівняно недавно, ще не скоро буде витрачений. Американський політолог Іан Бреммер в інтерв'ю журналу *Foreign Affairs* прямо заявляє про те, що геоекономічна стратегія Китаю є довгостроковою загрозою для США [84]. За словами Бреммера, фінансуючи культурні та інфраструктурні проекти по всьому світу, Китай м'якою силою змушує багато країн діяти у власних інтересах, орієнтуватися не на США, а на китайські інтереси та валюту.

- Значним політичним полюсом все ще є США з їхньою глобальною політикою. У сферу впливу Сполучених Штатів входять ЄС, багато країн Африки та середньої Азії, а також деякі такі віддалені регіони, як, наприклад, Австралія. Однак в останній час агресивна політика Російської Федерації свідчить про те, що вона може претендувати на роль політичного полюса, що наближується за значимістю до США.

- За звання потужного військового полюса мало не з тією самою силою, що й під час холодної війни борються Росія та Сполучені Штати. Військовий бюджет США залишається найбільшим у світі, хоч і не перевищує обсяги часів холодної війни. Росія, навпаки, продовжує збільшувати витрати на оборону. За даними газети «Ведомости», п'ята частина державного бюджету Росії йде на поліпшення її обороноздатності, створення нових видів озброєння, зокрема космічного. Але у цій гонці озброєнь є й інші учасники. Витрати на оборону

неухильно зростають у Китаю, Саудівській Аравії, низки країн північної Африки, які претендують на роль регіональної військової домінанти.

- На роль важливого культурного та цивілізаційного полюса донедавна активно претендував Європейський Союз (ЄС), який залучав під своє крило все нових та нових членів. Для багатьох країн східної Європи саме він став втіленням успіху ліберальних та демократичних цінностей. Однак економічні труднощі в країнах південної Європи, міграційна криза, вихід із ЄС Великобританії поставили під сумнів його політичну спроможність. Європейський Союз втягується в мережу глобального управління, оскільки він намагається формувати – а також формується – міжнародними режимами, двосторонніми та багатосторонніми угодами, які складають сучасні моделі транснаціонального управління.

Зі сказаного можна зробити висновок, що кількість серйозних гравців на світовій арені тільки збільшується. Тим не менше, США, Росія і Китай, будучи великими державами, все ж таки не можуть претендувати на статус наддержав, тому що в епоху розвитку інтеграційних процесів вони не мають яскраво вираженого суверенітету і суб'єктивності, які мали свого часу США та СРСР. Такі центри не є протиборчими, не перевершують одне одного, не намагаються поширити свій вплив один на одного, що суперечить згадуваній гіпотезі щодо необхідності протистояння двох чи більше центрів для підтримки світового балансу. Це означає, що таке багатопольярне суспільство не зможе існувати протягом тривалого часу, не зазнавши значних змін. Для забезпечення керованості світового розвитку в сучасних умовах потрібне якесь ядро з провідних держав, незважаючи на те, що сили та вплив стають дедалі більш розосередженими. Існує висока ймовірність того, що на цьому фоні сформується не один, а два протиборчі табори, у кожному з яких будуть свої центри – полюси сили. Це ляже в основу системи, яку умовно називають системою з «розширеною біполярністю». Згідно з цією гіпотезою у світі будуть протиставлені один одному не центри в особі окремих держав, а сторони, кожна з яких буде організована на зразок багатопольярного світу.

Як аргумент можна навести той факт, що у світі на даний момент вже існують дві протилежні ідеології: ліберально-демократична, прихильниками якої є більшість держав Америки та Європи, та авторитарно-консервативна, якої дотримуються ідеологічно розвинені держави Африки, Азії та Близького Сходу, історично схильні до авторитарного ладу. Однак у кожному з цих двох великих ідеологічних полюсів існують свої центри з різною спрямованістю, зокрема культурною та політичною. У різних державах, що входять до їхнього складу, і демократія, і авторитаризм перебувають у різних рівнях розвитку, панують відмінні один від одної ідеології. Тому в кожному з цих блоків можна виділити центри, які, власне, формують основи згадуваної раніше системи розширеної біполярності.

За аналогією з періодом двополярності (холодної війни), система «розширеної біполярності» є досить стійкою і має можливість існувати протягом тривалого часу, тому що відповідає вимогам сучасного суспільства: наявність ідеологічного протистояння двох блоків і наявність певної спрямованості у полюсів усередині кожного з них визначає їхню взаємодію в умовах глобалізації, інтеграційних процесів в економіці, міжнародного поділу праці та ін. Проте на відміну від системи-попередниці, нова біполярність допускає зміни у своїй внутрішній організації. Якщо держава, з політичних чи економічних причин, йде з позицій лідера, її місце посідає інша країна зі схожою позицією, що не веде до руйнування всієї системи. Ще одним плюсом такої системи можна назвати і те, що вона не може зруйнуватися, а може лише видозмінитися: наприклад, при появі якоїсь третьої ідеології, яка стане достатньо сильною для того, щоб сформувався ще один блок. Він сформується автоматично, не завдавши особливої шкоди двом попереднім, і незабаром встановить новий принцип рівноваги. Однак і формування великої кількості таких блоків побоюватися не варто, тому що їх кількість обмежена справді масовими, перспективними ідеологіями, яких, по суті, не може бути багато.

Україна надає великого значення забезпеченню стійкості світового розвитку. Вона усвідомлює, що для цього необхідним є колективне лідерство

провідних держав, яке має бути представницьким у географічному та цивілізаційному відношеннях і здійснюватися при повній повазі до центральної координуючої ролі ООН.

Підсумовуючи слід зазначити, що справедливою системою міжнародних відносин є багатополярна система. Але полюси у цій системі не існують самі собою. Вони, як заряджені частинки, або тяжіють одна до одної, або відштовхуються одна від одної, залежно від глибинних переконань, чи то політико-економічних, етно-культурних чи соціально-релігійних. ТУ такий спосіб формується найбільш структурована надсистема в якій країнам і належить вести політичний діалог. На даний момент ця система представлена «розширеною біполярністю», заснованою на протистоянні двох ідеологічно протилежних таборів, де кожна з держав, що входять до їхнього складу, зберігає свою здатність до самовизначення, перетворившись на економічний, політичний, військовий чи цивілізаційний полюс.

3.2. Публічна дипломатія як спосіб реалізації політичного діалогу в міжнародних відносинах в умовах глобалізації

На рубежі ХХ та ХХІ ст. світ зазнав кардинальних змін. Ця теза «червоною ниткою» проходить у багатьох дослідженнях. Так, У. Бек бачить ці зміни як зміну політичних координат і порівнює сучасне знання в галузі політичної науки з тим, що сталося в астрономії, втім не тільки в астрономії, у зв'язку з відкриттям Галілея [82]. Більшість авторів пов'язують зміни на міжнародній арені з катастрофою біполярної системи [5]. Загалом ж видається, що світ справді переживає глобальну трансформацію, що охоплює три рівні: 1) ерозію Вестфальської системи; 2) розпад біполярної системи міждержавних відносин; 3) зміну політичних систем багатьох країн. Унікальність сучасної політичної організації (точніше, реорганізації) світу полягає саме в тому, що всі

три процеси відбуваються одночасно, посилюючи один одного та створюючи ефект синергії, або «ідеального шторму» [41].

Зазначені в попередньому підрозділі тектонічні трансформації не могли не позначитися на публічній дипломатії, яка розуміється як політика впливу однієї держави на суспільство іншої (інших) держави [104], причому дія здійснюється саме в політичних цілях [23]. У такий спосіб публічна дипломатія є частиною реалізації інструменту «м'якої сили», який згідно з Дж. Наю, передбачає насамперед створення привабливості [99]. Власне, ідея привабливості, коли протилежна сторона добровільно і усвідомлено робить вибір, – це нове, що з'явилося у зв'язку з концепцією Дж. Ная і відрізняє її від пропаганди [39]. Сказане, проте, не означає, що публічна дипломатія не може реалізовуватися у руслі пропаганди. Більш того, у низці випадків вона може бути навіть ефективною, якщо говорити про швидкий і короткостроковий вплив. Проте у цьому підрозділі публічну дипломатію ми будемо розглядати здебільшого як інструмент «м'якої сили». Канали впливу за допомогою публічної дипломатії можуть бути двоякими. По-перше, вплив може здійснюватися за офіційними каналами, тобто. шляхом виступів офіційних осіб у ЗМІ, з публічними лекціями, у соціальних мережах тощо. По-друге, неофіційними каналами: через науково-виробничі об'єднання, фонди, освітні програми, жіночі та молодіжні організації, університети тощо. Той факт, що канали публічної дипломатії можуть бути як офіційними, так і неофіційними, не знайшов чіткого відображення в літературі. Через війну поняттєвий апарат публічної дипломатії виявився вкрай розмитим. Поряд з поняттям «публічна дипломатія» як синоніми використовуються терміни «суспільна дипломатія», «народна дипломатія» [47]. Такий підхід значно звужує сферу діяльності публічної дипломатії, оскільки виключає офіційні канали її реалізації. На цей аспект звертає увагу А. Долинський.

Він пише, що у публічній дипломатії з'явилося й друге значення терміну – дипломатія на рівні громадських організацій. Це породило небезпечну плутанину: навіть серед експертів зустрічається переконання, що public

diplomacy – це лише діалог на рівні неурядових організацій. Тим часом public diplomacy має на увазі ширший спектр напрямків діяльності...» [23]. Подібної позиції дотримується і Т. Зонова, відзначаючи, що в нашому зовнішньополітичному лексиконі у вжитку два терміни стосовно дипломатії: «публічна» та «суспільна». Однак до взаємозамінності цих термінів треба ставитися з особливою обережністю. Ми живемо в епоху глобальної комунікації, а отже, і глобального перекладу. Визначення «суспільна» перекладатиметься іншими мовами і як соціальна, і як громадянська, і як народна. Зрозуміло, що «суспільною» ми називаємо дипломатію неурядових організацій» [29]. Ще більш вузькими поняттями є «культурна дипломатія», «спортивна дипломатія», «економічна дипломатія» тощо, які орієнтовані на певні сфери діяльності публічної дипломатії. Очевидно, що всі ці поняття мають право на існування, проте важливо розуміти, що мається на увазі в кожному конкретному випадку і що вони не замінюють поняття «публічна дипломатія». У зв'язку з впливом через канали публічної дипломатії на суспільства інших країн виникає питання: якщо така дія виявляється, то як бути з проблемою суверенітету? Очевидно, що влада держави, суспільство якої схильне до впливу, не завжди з цим згодна. Розвиток активності недержавних акторів, багато в чому обумовлений науково-технічною революцією, призводить до посилення транснаціоналізації та відкриває всі більші можливості для зовнішнього впливу. В результаті світ все частіше стикається з проблемою транснаціонального впливу ззовні. Форми такого впливу виявляються різними: від пропаганди (прямого, іноді жорсткого і маніпулятивного впливу) до використання «м'якої сили». По суті, йдеться про те, чи використовується псевдо-«м'яка сила» як її інструмент публічна дипломатія у форматі реалістичної парадигми (і тоді застосовуються тиск, шантаж тощо) або в рамках конструктивістської та/або неоліберальної концепції. У разі на перший план виходить привабливість для протилежної сторони пропонованих дій, образів, цінностей тощо [39].

Цікавим є питання співвідношення публічної дипломатії з традиційною дипломатичною діяльністю. Одна з крайніх точок зору полягає в тому, що у зв'язку з активністю недержавних акторів та розвитком громадянського суспільства дипломатія в сучасних умовах замінюється міжнародною діяльністю військових, соціальних працівників, представників науково-виробничих об'єднань тощо [87]. Іншими словами, традиційна дипломатія фактично зникає. Протилежна їй, але й крайня думка у тому, що принципових змін у сучасній дипломатії порівняно з минулим немає. Тому ті форми та методи, які були напрацьовані протягом віків, залишаються дієвими й до сьогодні. Альтернативна крайнім позиція виходить з того, що сучасний світ зазнає кардинальних змін та потребує якісно нових підходів до вирішення міжнародних питань. У цьому дипломатія не зникає, замінюючись іншими типами взаємодії, а створює нові й форми. Ця позиція обстоюється цілою низкою дослідників [83], і, на нашу думку, є більш обґрунтованою. Різко зросла активність недержавних акторів, що є обумовленою багато в чому можливостями інформаційних та комунікаційних технологій, які дозволяють легко взаємодіяти з широкими масами і у такий спосіб сприяти розвитку такої форми, як публічна дипломатія. У зв'язку з тим, що публічна дипломатія передбачає вплив як за допомогою державних, так і недержавних каналів, нерідко виникають питання щодо адекватності використання цих каналів та їхніх можливостей. Наскільки офіційні особи можуть бути залучені до внутрішніх процесів в іншій країні? Д. Коупленд, наприклад, вважає, що дипломат повинен у країні перебування бути своєрідним «партизаном»: виступати консультантом, активно залучатися до гуманітарних питань тощо [85]. Важливо відзначити, що така думка іноді знаходить свій відбиток у практичній роботі.

Очевидно, що у багатьох випадках поєднання різних каналів публічної дипломатії, у тому числі використання офіційними особами каналів прямої взаємодії з опозицією, веде до переривання або різкого обмеження контактів з офіційними представниками даної країни. А за цим слідує засудження у зв'язку

з втручанням у внутрішні справи інших держав. З використанням неофіційних каналів справи складніші. Існує безліч угод, що передбачають культурні, утворювальні та інші подібні контакти [92]. З цієї причини важко говорити про втручання у внутрішні справи. У той самий час необхідно пам'ятати, що недержавні актори є простими провідниками політики держави при реалізації публічної дипломатії. У цьому випадку вони не стали б акторами, а були б провідниками (втім, частина з них виступає саме в такій якості і тут часом виявляються обмеження в ефективності впливу). Іншими словами, недержавні актори в багатьох випадках є досить самостійними і можуть мати власну публічну дипломатію [97]. Більше того, недержавні актори однієї держави можуть використовуватися як канали публічної дипломатії іншою державою. Зв'язки та відносини тут виявляються дуже складними. У різних ситуаціях держава може надавати безпосереднє сприяння недержавним акторам у їх діяльності, а може дистанціюватися, виходячи з того, що недержавні актори зазвичай викликають більшу довіру [98].

При цьому держава, взаємодіючи з різними за ступенем близькості до неї недержавними акторами, може більш тонко використовувати інструменти своєї публічної дипломатії. Враховуючи, що можливості набагато ширші, якщо працювати з різними типами недержавних акторів, важливо розширити їхній список, зокрема активно залучати академічні кола та університети.

Розглянемо детальніше специфіку нової публічної дипломатії. Публічна дипломатія як оформлений теоретичний напрямок реалізації зовнішньої політики та дипломатії спочатку з'явилася в США і веде свою історію з середини ХХ ст. До її завдань входило уявлення позитивного образу держави зовні. Переживши занепад у 1990-х роках під дією ілюзії «кінця історії», американська публічна дипломатія відродилася з новою силою після трагедії 11 вересня 2001 р. [22]. США визначили як політичне завдання необхідність впливу на суспільства арабських країн для того, щоб змінити в них відношення до Сполучених Штатів. Трохи пізніше й інші держави, вирішуючи свої завдання, звернулися до інструменту публічної дипломатії. Так, Росія,

активізуючи свою зовнішню політику на початку XXI ст., Почала створювати фонди («Руський світ», Фонд публічної дипломатії ім. А. М. Горчакова та ін.), а також відкрила телевізійний канал Russia Today. Незабаром США дійшли висновку, що діяти звичними методами публічної дипломатії в умовах значно зміненої політичної організації світу стає недостатньо ефективним. Теоретичне осмислення нових умов призвело до висновку про необхідність активнішого використання недержавних акторів у публічній дипломатії [97]. У XXI ст. недержавних акторів не лише стало значно більше [91], а й посилилася їхня взаємодія з державами. Крім того, значна кількість авторів стала вказувати на те, що характер комунікації в інформаційному столітті змінився [95]. Водночас видається, що найбільш значущі моменти, що зумовили нову публічну дипломатію, пов'язані з наступними аспектами. По-перше, істотною відмінністю нової публічної дипломатії від практики періоду холодної війни є її орієнтування на концепцію «м'якої сили», тому в її арсеналі відсутні інструменти, пов'язані з використанням брехні, шантажу, жиму тощо. По-друге, нова публічна дипломатія звертає увагу на необхідність відмовитися від монологу та формування діалогу з суспільствами інших країн [97, 86, 29], а також з її мережевою природою та нерозривністю характеру впливу на зовнішню та внутрішню аудиторію [97]. Так, раніше публічна дипломатія розглядалася швидше як «вулиця з одностороннім рухом», тобто. суспільство, на яке чинився вплив, виступало як об'єкт (система відносин «суб'єкт-об'єкт»). Нова публічна дипломатія виходить із системи «суб'єкт-суб'єктних» відносин. Іншими словами, передбачається, що протилежна сторона активна і може по-різному інтерпретувати спрямовані на неї дії. Крім того, протилежна сторона сама може застосовувати інструмент «м'якої сили» у відповідь. При цьому наголошується, що ефективним виявляється вибудовування відносин за принципом діалогу. В даний час США велику увагу приділяють формуванню діалогу з суспільствами інших країн. Певною мірою це відбувається під впливом європейців [22]. Нарешті, по-третє, публічна дипломатія XXI ст. пов'язана з досить широким використанням лобістських бізнес-структур для

формування позитивного образу держави [90]. Цікаво, що держава нерідко звертається не до своїх бізнес-структур, а до тих, що діють у тому чи іншому регіоні, а також є провідними піар-агентствами, як, наприклад, Ketchum. У принципі у цій сфері відбувається те саме, що і при зверненні держав до рейтингових агентств, а саме великі бізнес-структури все більше стають у цьому сенсі «наднаціональними». Вибудовування взаємодії із суспільством інших країн передбачає усвідомлення того факту, що будь-яке суспільство неоднорідне. Для однієї соціальної групи привабливе одне, а для іншої – інше. Тому не може бути універсальної привабливості чи, інакше кажучи, універсальної «м'якої сили», отже, і універсальної публічної дипломатії. Наприклад, українська освіта в галузі медицини приваблива для багатьох жителів Індії відповідно до критерію «ціна – якість» і з метою подальшої їхньої роботи в сільській місцевості або в центрах, де відсутня складна і дорога апаратура. Для більшості жителів Європи та США подібна медична освіта не є такою привабливою. Вони орієнтовані швидше на більш дорогу медичну освіту, але переважно технічно оснащену. Тому при використанні публічної дипломатії, а також при її вивченні та оцінці ефективності впливу важливо визначити, наскільки адекватно вибраний адресат саме для даного типу впливу. Інший важливий момент у реалізації публічної дипломатії – те, що на міжнародній арені в один і той же час діють безліч акторів, які володіють різними стратегіями публічної дипломатії та водночас тими чи іншими характеристиками, що сприймаються негативно. Так, рівень розвитку кубинської медицини може бути привабливим, у той час як рівень життя населення цієї країни такої характеристики не має.

При використанні публічної дипломатії держава зустрічає конкуренцію з боку інших. У результаті різні держави, а також недержавні актори часом зі своєю публічною дипломатією конкурують одна з одною за увагу третіх сторін. У таких випадках різні актори намагаються знайти свою специфічну нішу. Наприклад, щодо Центральної Азії Європейський Союз пропонує освітні програми, які включають питання прав людини, природоохоронні проблеми,

тоді як США в цьому регіоні концентруються на молодіжних програмах та програмах за новими технологіями [41]. У такий спосіб у результаті взаємодії на міжнародній арені відбувається своєрідна конкуренція стратегій користування публічною дипломатією учасниками. Від того, як буде побудована стратегія реалізації публічної дипломатії і чи буде вона побудована взагалі, залежить успішність впливу. Конкуренція різних держав за свою привабливість досліджується явно недостатньо, оскільки більшість наукових праць сконцентовано на аналізі публічної дипломатії тієї чи іншої держави без урахування діяльності інших акторів на міжнародній арені. Частково ці питання розглядаються в дослідженнях у рамках інформаційного та ідеологічного протиборства. Проте там акценти зміщуються у бік розгляду питань «дія-протидія», взаємної дискредитації сторін тощо. Вони не сконцентовані в галузі формування привабливості образу з даної причини.

У сучасні конфлікти, як підкреслюється багатьма дослідниками, залучається багато учасників і посередників, як внутрішніх, так і зовнішніх. В результаті врегулювання конфлікту значно ускладнюється, оскільки практично неможливо прорахувати, по-перше, які дії зробить кожен з них, по-друге, до яких наслідків дані дії призведуть. У цій ситуації зазвичай здійснюється комплексний вплив на різних учасників, у тому числі із залученням публічної дипломатії. Держави, а також міжнародні організації залучають науково-виробничі об'єднання та бізнес для запобігання та врегулювання збройних конфліктів, а також для відновлення відносин між представниками конфліктуючих сторін, оскільки сама складність, багатоплановість сучасних конфліктів (участь у внутрішніх конфліктах різних бойових груп, залучення етнічного, релігійного) факторів тощо) вимагає і відповідного на них впливу.

Зокрема, неурядові організації з їхньою різноманітністю (зазвичай врегулюванням конфлікту одночасно займаються багато неурядових організацій з різною орієнтацією та спрямованістю) тут вкрай корисні, оскільки впливають на різні групи населення. Вплив держави на закордонне суспільство в умовах конфлікту та кризи може бути двояким. У першому випадку цей вплив

здійснюється в рамках протиборства. Велика кількість робіт у цій галузі існує з інформаційних війн, «кольорових революцій» тощо. І хоча таке протиборство нерідко визначається як «м'яка сила» або публічна дипломатія, за своєю суттю воно таким не є, але в низці випадків подібний вплив може бути ефективним. Нова публічна дипломатія заснована на концепції «м'якої сили», що розуміється не просто як відсутність військових дій, а саме як формування привабливості. Тому інформаційні війни та інші протистояння виходять за рамки публічної дипломатії. Втім, межа тут досить умовна.

Так, військова міць, перемоги над противником можуть бути привабливими та їхню демонстрацію можна використовувати публічною дипломатією. Проте власне публічна дипломатія в умовах конфлікту не пов'язана з протистоянням сторін і є іншим типом впливу на суспільства в умовах конфлікту. Ці речі важливо розрізняти. У разі конфлікту особливу роль набуває дипломатія щодо нейтральної, тобто. третьої сторони. Сьогодні такою стороною часто є держава, група держав, неурядові організації, бізнес-структури. Вони нерідко діють у конфлікті одночасно. У зв'язку з цим гостро постає проблема взаємовідносин офіційної дипломатії з цивільними та бізнес-структурами, а в більш широкому плані взагалі проблема узгодження дій акторів, які беруть участь у процесі врегулювання конфлікту. В ідеалі кожен учасник, залучений до врегулювання конфлікту, повинен займатися своєю справою за загальної узгодженості дій. Саме це має на увазі багатоспрямована дипломатія при врегулюванні конфліктів [88]. Характерними є такі функції у конфлікті: реабілітаційна (налагодження відносин після закінчення збройної стадії конфлікту); превентивна, що передбачає раннє попередження конфлікту; моніторинг дотримання прав людини; діяльність, спрямовану на вирішення конфлікту і примирення конфліктуючих сторін [81]. Реалізація цих функцій забезпечується тим, що у неурядових організаціях зазвичай встановлюються досить добрі та значні зв'язки серед різних верств населення. На рівні масової свідомості вони часто розглядаються як найбільш незалежні. Неурядові організації мають, як правило, досить велику інформацію з місць [101]. Крім

того, представники неурядових організацій можуть діяти у віддалених галузях, працюючи безпосередньо з населенням у зоні конфлікту, куди доступ офіційним особам не завжди відкритий.

Нарешті, у сучасних конфліктах, переважно внутрішніх, представники офіційних структур не завжди можуть встановити контакти з лідерами протидіючих сторін. Це іноді краще вдається робити представникам неурядових організацій [40]. Бізнес-структури в умовах конфлікту можуть забезпечувати фінансування діяльності неурядових організацій, а також сприяти реалізації спільних бізнес-проектів представниками конфліктуючих сторін. Наприклад, такі проекти були на Близькому Сході. В них брали участь як палестинці, так і ізраїльтяни. Відсутність узгодження та координації дій між акторами, які намагаються врегулювати конфлікт, призводить до його посилення та навіть появи нових конфліктів. У цьому відношенні показовим є приклад, який наводить А. С. Націос. Під час конфлікту в Руанді в середині 1990-х років у сусідніх селах гуманітарна допомога розподілялася двома різними неурядовими організаціями. В одному селі допомога видавалась всім нужденним, а в сусідньому селі інша неурядова організація – лише тим, хто брав участь у проекті, орієнтованому на зниження напруженості. У результаті через отримання у такий спосіб гуманітарної допомоги виник конфлікт між жителями цих двох сіл [98]. Недержавні структури, якими нерідко здійснюється публічна дипломатія, мають й інші обмеження, не лише які пов'язані з автономністю поведінки та узгодженістю дій. Так, неурядові організації, працюючи з населенням, часто не бачать цілісної картини конфлікту [98], внаслідок цього їхні дії часто виявляються односторонніми. Є чимало запитань і щодо кваліфікації представників неурядових організацій. В одних випадках це справді високопрофесійні фахівці, в інших – волонтери, які не мають необхідних навичок та знань. Ще один аспект, важливий для публічної дипломатії полягає саме в ситуації конфлікту. Публічна дипломатія має інструменти, орієнтовані як на довгострокові, так і на короткострокові цілі.

До короткострокових інструментів значною мірою відносяться ЗМІ. Зокрема, Є. П. Панова зазначає щодо ЗМІ, наступне: «за тривалістю впливу цей інструмент явно поступається культурно-освітнім програмам та науково-політичному дискурсу, однак успішний для досягнення швидких результатів» [51, с. 96]. Освітні програми, навпаки, спрямовані на реалізацію довгострокових цілей при реалізації «м'якої сили» [52] та відповідно публічної дипломатії. У збройному конфлікті на перший план, насамперед, виступають короткострокові цілі, причому в рамках публічної дипломатії вони можуть бути різними: спрямованими на те, щоб припинити збройне протистояння та врегулювати конфлікт, або орієнтованими на підтримку однієї з сторін конфлікту. У такому випадку особливо інтенсивно використовуються ЗМІ. В наслідок цього розгортаються масмедійні чи інформаційні війни, широко описані у літературі. Завдання цих воєн у тому, щоб витіснити з інформаційного поля інших учасників [22]. В умовах транскордонності, поширення Інтернету та соціальних мереж такі дії спостерігаються дедалі частіше. Як наслідок засоби публічної дипломатії супроводжуються, а інколи і підміняються засобами інформаційних воєн. Водночас велике значення в умовах конфлікту надається і освітнім програмам із його врегулювання. Так, А. І. Кубишкін та Н. А. Цветкова наводять приклад активізації освітньої діяльності США в Боснії в середині 1990-х років, яка «була охоплена американськими програмами цивільного навчання» [78, с. 137]. На перший погляд така ситуація є суперечливою до тези, що освітні програми спрямовано на довгострокові цілі, а в умовах конфлікту необхідно, передусім, зниження рівня протистояння чи, в деяких випадках, підтримати одну зі сторін, тобто. реалізувати короткострокові цілі. Проте це не зовсім так. По-перше, освітні програми можуть не тільки виконувати довгострокові функції щодо формування певних цінностей, установок, а також створення політичної еліти, але можуть мати і короткостроковий демонстраційний ефект, що символізує допомогу держави, яка надає такі програми. По-друге, якщо говорити про вирішення конфліктів, відновлення відносин протидіючих сторін, то тут потрібні довгострокові цілі. Це було добре

показано у дослідженнях низки авторів ще у 60–70-ті роки минулого століття на прикладі спеціально організованих семінарів представників конфліктуючих сторін на Кіпрі, в Ізраїлі, у регіоні Африканського Рогу. Ціль даних семінарів полягала в тому, щоб виявити спотворення у сприйнятті ситуації кожним з учасників конфлікту, зробити його більш адекватним і спробувати знайти рішення виходу з конфлікту [94]. Як організатори семінарів виступили представники академічних кіл. Як писали пізніше Г. Келман та С. Коен, цей підхід є унікальним, оскільки він здатний викликати зміни на політичному рівні через зміни в індивідуальних сприйняттях та відносинах [93]. Неофіційні робочі зустрічі, семінари між представниками конфліктуючих сторін набули досить широкого поширення і є важливим інструментом впливу на конфлікти з метою їхнього мирного вирішення.

Університети можуть виступати своєрідними майданчиками для вироблення шляхів виходу з конфлікту, навчання навичок ведення переговорів тощо.

Сучасна (нова) публічна дипломатія є набором складного інструментарію, установок і ціннісних орієнтирів. Поняття «публічна дипломатія» виявляється досить невизначеним, що по-різному розуміється різними авторами. Це на практиці викликає певні труднощі у виборі інструментів впливу, а головне – адекватності їхнього застосування в тій чи іншій ситуації. Вплив на суспільства інших країн породжує протидію, що може вилитися у різні форми, аж до інформаційних воєн, які, проте, не є ні «м'якою силою», ні проявом публічної дипломатії. Інформаційні війни часом виявляються дієвим засобом впливу. Однак важливо розуміти їхні можливості та обмеження. Не менш складно і з власне публічною дипломатією, яка зорієнтована на формування привабливості. Тут виникає проблема в успішному поєднанні використання офіційних та неофіційних каналів впливу. Офіційні канали нерідко сприймаються як пропагандистські, тоді як неофіційні – як такі, що менше піддаються регулюванню та загальному узгодженню. Один із шляхів подолання цих складнощів – створення координуючого органу [23].

Причому координуючий орган має займатись саме координацією, а не виконувати функції «вищої інстанції». Він також повинен виконувати консультативні функції, даючи можливість усім учасникам, які займаються врегулюванням конфлікту (включаючи неурядові організації, які часто виключаються з координації [80]), обмінюватися інформацією, технологіями тощо. У зв'язку з трансформацією політичної організації світу буде змінюватись і публічна дипломатія. Так, поки що не отримала належного розвитку публічна дипломатія наднаціональних утворень, незважаючи на те, що ще 2005 р. Я. Меліссен вказував, що Європейський Союз та ООН можуть мати свою публічну дипломатію [97]. Щоправда, стали з'являтися окремі роботи з цієї проблематики [100]. Мережеві взаємини у межах публічної дипломатії значною мірою поки що лише констатуються, але ще не піддані ретельному аналізу. Виняток становить вплив, який надається через соціальні мережі та Інтернет. Але цей вплив досліджується переважно у плані ідеологічного і політичного протистояння. Загалом, відповідаючи на завдання, поставлене в заголовку цього підрозділу, видається, що перед публічною дипломатією як новітнім способом ведення політичного діалогу відкриваються нові горизонти. Проблемою ж залишається те, якою за своїм змістом та інструментарієм буде ця публічна дипломатія майбутнього. Запитань багато, але, мабуть, ще більше з'явиться пізніше.

3.3. Специфіка політичного діалогу в міжнародних відносинах після пандемії

Світ все ще перебуває в розпалі пандемії коронавірусу, яка захопила майже всі країни. Але тепер з'явилися ефективні вакцини, які можуть покласти край цьому жаху. Можна сказати: вже видно світло наприкінці тунелю. Але як виглядатиме світ після коронавірусу? Чи означає пандемія поворотний момент,

чи це просто удар по довгострокових напрямках розвитку? Що залишиться від кризи?

Насамперед, залишиться почуття індивідуальної та системної вразливості. Пандемія коронавірусу – це найбільша криза для Західної Європи після Другої світової війни у політичному, медичному, економічному та соціальному планах. Це почуття залишиться після пандемії. Відносна безпека, в якій багато людей мешкали після закінчення холодної війни, безповоротно пішла. Тепер не тільки зміниться ставлення до життя в довгостроковій перспективі, а й приділятиметься більша увага індивідуальному та соціальному забезпеченню. Інвестиції у систему охорони здоров'я збільшаться, дискусії на тему економії коштів припиняться. Держоргани вживуть додаткових заходів, щоб уникнути нестачі засобів захисту під час наступної пандемії.

Є надія, що коронакриза призведе до нових форм соціальної взаємодії, нового політичного діалогу, де місця для популізму, маніпуляції буде все менше. Під час кризи у міжнародних відносинах і у відносинах між людьми виникло дивне напруження. Всі були порушені вірусом та його соціальними й економічними наслідками, хоча й по-різному. Спочатку це викликало солідарність та нове почуття спільності та відповідальності перед суспільством. Групи людей, які раніше не знаходилися в центрі уваги, нарешті знайшли визнання завдяки своїй соціально орієнтованій роботі, наприклад, медперсонал або службовці у сфері торгівлі продуктами харчування та служби доставки.

З іншого боку, ближні розглядаються як потенційні носії вірусу – їхня поведінка визначає схильність до ризику, вони стають можливою загрозою. Це призводить до індивідуалізації та дистанціювання (ритуали вітання/прощання, такі як рукостискання, обійми або поцілунки, сприймаються вже як застарілі), а також посилення ізоляції, особливо серед психічно неврівноважених людей. Небезпека «третьої хвилі» у сенсі різкого зростання психічних захворювань, особливо тривожних розладів та важкої депресії, цілком реальна всім соціальних класів і вікових груп і вже зафіксована у лікарнях і приватних практиках.

Звичайно, нині поки що не можна оцінити, що саме з нової солідарності та «коронавірусного світовідчуття» залишиться, а що помре. Проте багато експертів з різних областей констатують об'єднання людських зусиль. Подолання коронакризи може стати своєрідною репетицією для боротьби з більш серйозними кризами, особливо з екологічною кризою, спричиненою зміною клімату. Існує також широкий консенсус щодо того, що повернення до нібито старої доброї норми не буде. Швидше, коронакриза використовуватиметься як можливість задуматися про глибинні процеси та переосмислити деякі цінності. Моральне пробудження має призвести, серед іншого, до сталої екологічної, кліматичної, економічної та соціальної політики – загалом з метою посилення орієнтації на загальне благо.

Навіть попри неможливість точних прогнозів для посткоронакризового світу багато тенденцій розвитку вже цілком можна розпізнати. Одна з них – цифровізація. Тенденція до цифрової комунікації посилиться і тут криза виступає каталізатором. Пандемія змусила фірми, вищі навчальні заклади та органи влади випробувати нові цифрові формати, хоча деякі з них до останнього не наважувалися адаптувати нові комунікаційні технології. Зміни залишаться, якщо використання пройшло успішно. У будь-якому випадку, «віддалення», ідеоконференцзв'язок, онлайн-навчання тепер будуть використовуватися інтенсивніше, зокрема, тому, що це заощаджує витрати та підвищує привабливість роботодавців за рахунок відповідних пропозицій.

Те саме стосується і впливу на ринок нерухомості. З одного боку, співробітникам більше не буде така важлива «локація» поряд з місцем роботи в мегаполісах, з іншого боку, потрібно менше офісних площ. Тенденція до «роботи на віддаленні» або homeoffice також сприятиме збільшенню зайнятості жінок, оскільки нові гнучкі варіанти роботи дають більше можливостей поєднувати її із сім'єю. Жінки безсумнівно отримають вигоду від буму цифрових технологій, тому що вони страждали через обмеження у соціальному житті. Раніше їм доводилося більше доглядати дітей, миритися зі звільненням, ставати об'єктом домашнього насильства.

На ринку праці слід очікувати значних коригувань – не лише тому, що певні сектори, такі як готельний та транспортний сектор, будуть реструктуровані у довгостроковій перспективі, але також тому, що перехід від школи до профнавчання чи навчання в університеті на ринок праці, а також зміна місця роботи стали набагато проблематичнішою. Під час кризи скоротилася кількість місць для профнавчання, компанії стали наймати менше людей. Це таїть у собі ризик, що виникне «покоління корони», яке навіть після закінчення кризи відчуватиме ці розриви у своїх навчальних та робочих резюме. Школярі, особливо не дуже сильні або які мають міграційне минуле, можуть зіткнутися з аналогічною загрозою, якщо школа знову закриється на тривалий період. Адже пандемія не в останню чергу виявила чимало слабких місць у галузі цифровізації та дидактичних навичок роботи з цифровими платформами у вчителів, особливо у шкільній системі.

Коронавірус викликав величезний шок у виробників, який впливає як на пропозицію, так і на попит. Виробництво стало дорожчим, у тому числі через впровадження концепції гігієни. Водночас, попит падає, тому що люди не хочуть споживати під час криз, а реальні доходи впали. Наслідками цього стали банкрутства, втрата робочих місць та реструктуризація – найпоширеніші побічні ефекти економічної кризи. Але ця криза виявилася глибшою за попередню, і поки неясно, чи буде відновлення швидким. Різноманітна державна допомога, хоч би якою правильною вона була в принципі, може відстрочити назрілі структурні зміни та зберегти життя неконкурентоспроможним підприємствам. І навпаки, допомога не завжди надається швидко та адресно, а значить, компанії, які були б конкурентоспроможними у пост-коронний період, не змогли пережити кризу та змушені тепер вибудовувати нові структури.

У будь-якому разі величезні додаткові державні трати стануть серйозним обтяженням. Якщо, наприклад, ринки втратять довіру до великих європейських країн, це може призвести до кризи суверенного боргу з далекосяжними наслідками. Затверджений ЄС багаторічний фінансовий план на 2021–2027

роки у розмірі трохи менше 1,1 трильйона євро та спеціальний фонд «Corona» у розмірі 750 мільярдів євро, з яких 390 мільярдів євро у вигляді грантів можуть стати обнадійливими факторами в короткостроковій перспективі. Водночас, це таїть у собі ризик незворотного об'єднання боргу з відомими негативними ефектами для надійної превентивної та фінансової політики.

Коронавірус також позначається на світовому порядку. По-перше, дії адміністрації США у зв'язку з пандемією могли сприяти програшу Д. Трампа на виборах. Це дає підстави сподіватися, що США знову гратимуть конструктивну керівну роль на міжнародному рівні. По-друге, саме ці дії США спричинили посилення самостійної політики Китаю. Китайське керівництво використало зміщення фокусу багатьох країн на свої внутрішні справи і тепер у низці регіонів грає на конфронтації між Китаєм та США. Взагалі, тенденція до посилення цього дуалізму вже була намічена і раніше. Як і в багатьох інших випадках, пандемія просто прискорила процеси. Знов-таки, певний вплив матиме і «вакцинаційний націоналізм», який виявився у боротьбі за розробку та використання вакцин.

Стійкий розвиток вимагає як політичних рамок, так і співпраці: для того, щоб мати можливість викликати ефективні імпульси, міжнародне співробітництво залежить від політичних рамок, що сприяють сталому розвитку, як зазначено на порядку денному ООН у сфері сталого розвитку на період до 2030 року. Процеси розвитку значною мірою визначаються політичними, економічними та соціальними умовами всіх рівнях. Узгодженість політики абсолютно необхідна: без узгоджених зусиль щодо забезпечення сталого розвитку у широкому спектрі областей політики зміни можуть бути лише незначними, у кращому разі обмежуватись поодинокими випадками. Світ потребує глобальної внутрішньої політики. Коли проблеми та кризи стають глобальними, процес вироблення політики також має виходити на глобальний рівень у пошуках ефективних рішень. Подолання бідності, відчуження та нерівності, збереження нашої планети та формування сталої економіки взаємозалежні. Це призводить до спільної відповідальності та вимагає світової

внутрішньої політики, що ґрунтується на міжнародних угодах. Зокрема, Швейцарія, яка значною мірою зобов'язана своїм багатством своїм глобальним фінансовим та економічним відносинам, несе відповідальність за вживання політичних заходів щодо здійснення Порядку денного ООН до 2030 року шляхом вжиття відповідних політичних заходів із цією метою.

Загалом, коронавірус призвів до провалу популістських урядів у демократичних державах, а в авторитарних державах навпаки – до зміцнення урядів. Водночас коронакриза привела до одночасного зростання як «ковідодисидентів», так і прихильників жорстких заходів, збільшилася кількість публікацій у ЗМІ, які дають слово, як і раніше, нечисленним прихильникам теорії змови. Незважаючи на те, що в цих теоріях немає нічого специфічного, що було б справді пов'язане з короною, вони активно використовують ті самі механізми, що й у теоріях змови минулого.

Пандемія явно сприяла розумінню важливості наукових досліджень для суспільства. Але водночас зрозуміли, що над якістю комунікації між представниками науки, політикою та ЗМІ ще можна попрацювати. Пандемія також допомогла усвідомити, що уряди, які діють рішуче на основі наукових знань, надають прозору інформацію та пояснюють свої дії, допомагають своїм країнам подолати кризу краще, ніж уряди, які керуються ідеологією. Зрештою – а який доказ може бути кращим, ніж запуск у виробництво вакцини від коронавірусу – ця криза буде переможена наукою. Ось головна думка, яка залишиться з нами після пандемії коронавірусу. Вона може допомогти нам вирішити великі проблеми, які ще чекають на нас попереду.

Три десятиліття тому Френсіс Фукуяма стверджував, що неминучий розпад Радянського Союзу та універсалізація лібералізму покладуть край історичній боротьбі за ідеологію [73]. Проте, за його недавнім власним визнанням, ця теза виявилася надто оптимістичною. Відродження сильних ідентичностей та націоналістичних лідерів породило політику образ та трайбалізму. Зміни у глобальному балансі сил, деструктивні технологічні та промислові події свідчать про те, що народжується новий світ. Пандемія

коронавірусу на рубежі цього десятиліття лише прискорила багато процесів, які давно потребували розвитку, і призвела до стиснення термінів для прийняття важливих рішень щодо майбутнього уряду, бізнесу та суспільства.

Найбільш очевидним наслідком цих подій стане кінець глобалізації у тому вигляді, в якому ми її знаємо. Більшість держав почнуть наполегливо домагатися зниження взаємозалежності, особливо у тих регіонах, де політична довіра обмежена. Про це свідчать зусилля Японії у напрямі стимулювання своєї промисловості та переорієнтації ланцюжків постачання у бік від Китаю. Але хвильовий ефект цих рішень відчуватиметься в різних географічних регіонах – від країн Перської затоки, які борються за підтримку постачання нафти та управління потоками робочої сили, до АСЕАН, яка побачить величезні збої у своїх торгових потоках, які тісно переплетені як з Китаєм, так і зі США.

Цікавою є думка С. Сарана, який небезпідставно зазначає, що перехід від «глобального села» з глибоко інтегрованими спільнотами до форми «закритої глобалізації», заснованої на політичній та економічній самостійності, є неминучим [103]. Цифровізація світової економіки лише прискорить цей процес, і, можливо, технологічні інструменти можуть допомогти у цьому. Оскільки уряди використовують цифрові інструменти стеження для боротьби зі спалахом COVID-19 – у суспільствах як ліберальних, так і неліберальних – нова технофобія почне впливати на відносини з іноземними технологічними платформами та підприємствами. В умовах, коли майже всі соціальні, економічні та стратегічні взаємодії переходять на віртуальну та цифрову сфери, держави прагнуть «закодувати» свої політичні цінності та технологічні стандарти в алгоритми та інфраструктуру, які керуватимуть нашими суспільствами. Це, безумовно, породить конкурентний процес, що призведе до постійної "війни кодувань".

Коронавірус, схоже, сповістив про раптове настання того, що американський політолог Ян Бреммер називає світом G-Zero (світом великого нуля), який є багатополярним, не має лідера і, ймовірно, ризикує вибухнути новим геополітичним конфліктом [84]. Це буде світ, у якому Захід втратив свій

«моральний» авторитет, а Пекін прагне змінити його за допомогою своєї вражаючої ініціативи «Пояс та шлях», де Кремль побачить можливість розширити свої геополітичні амбіції у Східній Європі, Західній Азії та Арктиці, де нації без геополітичної чи гео економічної могутності повинні будуть «вибирати сторони»: або шляхом спонукання, або шляхом примусу.

Безперечно, коронавірус розпалив багаття світової нестабільності. У перспективі більшість суспільств, ймовірно, страждатимуть від злиднів, конфліктів, безробіття та нерівності, тоді як великі держави замкнуться та спрямують свої матеріальні ресурси на своє населення та власні інтереси. Багатосторонні інститути, такі як G20, G7, БРІКС, ОБСЄ та ШОС, можуть стати єдиними життєздатними майданчиками, де ключові глобальні учасники координуватимуть свої дії, а гравці, які не мають можливості брати участь у таких змістовних розмовах, використовуватимуть свої проксі. Чи стануть вони творцями нових норм «закритої глобалізації», чи ми все ж таки цивілізоване людство зможе знайти в собі сили, щоб реанімувати, перепрофілювати та радикально реформувати ООН, якій виповнюється 75 років, щоб побудувати спільне майбутнє?

Висновки до розділу 3

Зараз у світі затверджується нова система, яку можна умовно назвати «розширеною біполярністю», яка є досить стійкою і має можливість існувати протягом тривалого часу, тому що відповідає вимогам сучасного суспільства: наявність ідеологічного протистояння двох блоків і наявність певної спрямованості у полюсів усередині кожного з них визначає їхню взаємодію в умовах глобалізації, інтеграційних процесів в економіці, міжнародного поділу праці та ін. Проте на відміну від системи-попередниці, нова біполярність допускає зміни у своїй внутрішній організації. Якщо держава, йде з позицій лідера, її місце посідає інша країна зі схожою позицією, що не веде до

руйнування всієї системи, а лише видозмінює її. Підсумовуючи слід зазначити, що справедливою системою міжнародних відносин є багатополярна система, адже полюси у цій системі не існують самі собою, а як заряджені частинки, або тяжіють одна до одної, або відштовхуються одна від одної, залежно від політико-економічних, етно-культурних чи соціально-релігійних переконань.

Публічна дипломатія розуміється як політика впливу однієї держави на суспільство іншої держави, причому дія є частиною реалізації інструменту «м'якої сили», передбачає насамперед створення привабливості, коли протилежна сторона добровільно і усвідомлено робить вибір. Тому в її арсеналі відсутні інструменти, пов'язані з використанням брехні, шантажу тощо. Також нова публічна дипломатія звертає увагу на необхідність відмовитися від монологу та формування діалогу з суспільствами інших країн. Від того, як буде побудована стратегія реалізації публічної дипломатії залежить успішність її впливу. Проте публічна дипломатія іноді може реалізовуватися у руслі пропаганди, у низці випадків вона може бути навіть ефективною, якщо говорити про швидкий і короткостроковий вплив. Канали впливу за допомогою публічної дипломатії можуть бути по-перше, за офіційними каналами, тобто, шляхом виступів офіційних осіб у ЗМІ, у соціальних мережах тощо. По-друге, неофіційними каналами: через науково-виробничі об'єднання, фонди, освітні програми, університети тощо.

У сучасні конфлікти залучається багато учасників і посередників, як внутрішніх, так і зовнішніх. В результаті врегулювання конфлікту значно ускладнюється, оскільки практично неможливо прорахувати, по-перше, які дії зробить кожен з них, по-друге, до яких наслідків дані дії призведуть. У цій ситуації зазвичай здійснюється комплексний вплив на різних учасників, у тому числі із залученням публічної дипломатії. Держави, а також міжнародні організації залучають науково-виробничі об'єднання та бізнес для запобігання та врегулювання збройних конфліктів. У разі конфлікту особливу роль набуває дипломатія щодо нейтральної, тобто, третьої сторони. Сьогодні такою стороною часто є держава, група держав, неурядові організації, бізнес-

структури. Іноді у сучасних конфліктах, переважно внутрішніх, представники офіційних структур не завжди можуть встановити контакти з лідерами протидіючих сторін, тоді це краще вдається робити представникам неурядових організацій. Сучасна (нова) публічна дипломатія є набором складного інструментарію, установок і ціннісних орієнтирів. До короткострокових інструментів значною мірою відносяться ЗМІ, які явно поступаються культурно-освітнім програмам та науково-політичному дискурсу, однак успішні для досягнення швидких результатів»

Інформаційні війни часом виявляються дієвим засобом впливу, однак важливо розуміти їхні можливості та обмеження. Із власне публічною дипломатією, тут виникає проблема в успішному поєднанні використання офіційних та неофіційних каналів впливу. Офіційні канали нерідко сприймаються як пропагандистські, тоді як неофіційні – як такі, що менше піддаються регулюванню та загальному узгодженню. Один із шляхів подолання цих складнощів – створення координуючого органу, має займатись саме координацією, повинен виконувати консультативні функції, але не виконувати функції «вищої інстанції».

ВИСНОВКИ

Загалом комунікація – це тип активної взаємодії між об'єктами будь-якої природи, що передбачає інформаційний обмін. Найпростіша структура будь-якої комунікації розрізняє п'ять основних функціональних компонентів, розташованих у лінійній послідовності. Зокрема, під це визначення підпадає модель комунікації Г.Д. Лассвелла, яка є однією з найперших моделей комунікації. Формулу «Who says what to whom in which channel with what effect?» (Хто говорить? Що говорить? За допомогою якого каналу? До кого говорить? З яким результатом говорить?) вважають класичною. У певному смислі ця фраза є згорнутою моделлю комунікації, адже, відповідаючи на питання, можна виокремити учасників та елементи комунікативного акту. Скориставшись цією моделлю виділяємо наступні елементи діалогу:

- 1) опонент – суб'єкт, що пропонує вирішення політичної проблеми або просто ставить, формулює її;
- 2) опонент – суб'єкт, який критикує положення, що висловлюються опонентом в усній чи письмовій формі;
- 3) аудиторія – група суб'єктів, у яких і заради яких ведеться політичний діалог;
- 4) засоби інформації як засіб ведення заочного політичного діалогу.

Політичний діалог є одним з найважливіших різновидів діалогу, оскільки рішення, дії влади надають прямого чи опосередкованого впливу на всіх громадян. Політичний діалог ґрунтується на наступних засадах: науковості; партійності; єдності теорії та практики; визнання рівності та взаємної поваги сторін, що беруть участь у політичному діалозі. Спотворення будь-якого з цих принципів призводить до політичного авантюризму та авторитаризму, що, зрештою, послаблює розвиток демократії.

Для здійснення діалогу необхідна соціально-політична суперечність, яка в результаті здійснення політичного діалогу має бути або вирішеною, або

збереженою у тому чи іншому вигляді без значної шкоди для соціально-політичної цілісності. Крім того, політичний діалог можна розуміти як певну політичну установку культури суб'єктів, у вирішенні соціально-політичних проблем.

Головним завданням політичного діалогу є самореалізація партнерів. У контексті діалогу культур дана проблема переростає в актуальність самореалізації кожної політичної культури у єдиному політичному просторі сучасного світу.

Поняття політичного діалогу охоплює своїм змістом такі аспекти: по-перше, діалог, у тому числі політичний, передбачає наявність як мінімум двох сторін. Політичний діалог може бути внутрішньополітичним і зовнішньополітичним. Це може бути держава – від імені її органів, суб'єктів державної влади і політичної влади, з іншого боку – це суспільство. Тому політичний діалог торкається питань влади, державного та суспільного устрою, взаємодії численних громадських утворень та державних органів. У період тоталітаризму держава владно каже – суспільство покійно слухає, політичний діалог в такому випадку перетворюється на монолог однієї із сторін. Політичний діалог повинен ґрунтуватися на принципах визнання рівності та взаємної поваги сторін, що беруть участь у ньому. Тому, одне з пріоритетних завдань держави полягає у всебічному сприянні розвитку громадянського суспільства та його культури.

Як і кожен інститут суспільства, політичний діалог повинен мати внутрішню структуру. Оскільки на відміну від монологу діалог – це суб'єкт-суб'єктна комунікативна взаємодія, то в його структурі присутні принаймні два суб'єкти двостороннього інформаційного обміну. Один з них спочатку виступає в ролі адресанта (актора, реципієнта), тоді як інший суб'єкт є адресатом комунікованої інформації. Потім відбувається зміна ролей та комунікативний діалоговий процес продовжується. Важливе місце у структурі діалогу займають засоби масової комунікації, що передається ними інформація та аудиторія, що спостерігає за перебігом діалогу та поступово включає процес діалогу.

На відміну від інших інститутів суспільства політичний діалог є горизонтальним політичним інститутом. Його головне призначення чи, швидше, місія – здійснення рівноправного двосторонньої діалогової взаємодії між іншими інститутами громадянського суспільства з державною владою, а також один з одним. Виконуючи гуманістичну та, одночасно, політико-управлінські функції, діалог є ненасильницьким способом здійснення влади на основі діалогово-переговорних процедур

Особливості політичного діалогу держави та громадянського суспільства у сучасних умовах характеризуються відсутністю постійного конструктивного, рівноправного діалогу між державою та суспільством. З одного боку, державна влада визнає необхідність розвитку та зміцнення громадянського суспільства та розширення суспільного діалогу. З іншого боку, ці процеси здійснюються під жорстким контролем з боку самої влади і, внаслідок цього, формалізуються, позбавляються живого творчого початку. У такий спосіб може виникати ситуація, коли громадянське суспільство дедалі більше виявляється вбудованим у єдину вертикаль структури державної влади, а партнерські, діалогові зв'язки, руйнуються чи симулюються.

Поняття діалогу культур сьогодні має широкий сенс, що включає не тільки діалог культурних цінностей, що виробляються різними культурами, а й діалог як форму взаємодії та взаєморозуміння народів у глобалізаційному просторі, де перетинаються межі політичних, економічних та культурних інтересів. Діалог культур за умов глобалізації, висловлюючи інтереси національних культур, вирішуючи проблему неконфліктного, толерантного співіснування, бере на себе місію парламентаря, зі сфери теоретичного осмислення перетворюється на практичну. Одним із видів діалогу культур у сучасних умовах виступає діалог політичний, оскільки він здатний на рівні консолідації різних політичних інтересів сформулювати стратегію та тактику гармонійного співіснування світів. Він бере на себе місію парламентаря,

Демократичний діалог дозволяє провести публічну перевірку цінності ідей, концепцій, позицій на їхню відповідність об'єктивній реальності, на

суб'єктивну взаємоприйнятність та загальнозначущу конструктивність. Це зазвичай є важкою проблемою, особливо в конфліктних обставинах і трансформаціях. Приватним проявом і результатом цієї функції є компроміс і, як наслідок, консенсусна взаємодія суб'єктів та активних учасників соціальних і політичних процесів. Чим ширше коло соціокультурних цінностей, на основі яких досягається компроміс, тим ґрунтовніший і продуктивніший консенсус. Діалог є фактором і процедурою мобілізації соціальних і політичних сил, їхньої демократичної консолідації.

Не завжди взаємодія культур відповідає нормам і принципам демократичного діалогу, раціонального дискурсу та дискурсивної етики навіть у тих країнах, які здавна є демократичними. Багато перешкоджає демократичному діалогу: і стійкі традиції авторитарності, і ідеологізована амбітність чималої частини політичної еліти, і невідповідність політичних культур (від традиціоналістських до постмодерністичних) демократичним нормам і цінностям, і низька комунікативність життя, і слабка самовизначеність громадянського суспільства, і багато іншого.

Зараз у світі затверджується нова система, яку можна умовно назвати «розширеною біполярністю», яка є досить стійкою і має можливість існувати протягом тривалого часу, тому що відповідає вимогам сучасного суспільства: наявність ідеологічного протистояння двох блоків і наявність певної спрямованості у полюсів усередині кожного з них визначає їхню взаємодію в умовах глобалізації, інтеграційних процесів в економіці, міжнародного поділу праці та ін. Проте на відміну від системи-попередниці, нова біполярність допускає зміни у своїй внутрішній організації. Якщо держава, йде з позицій лідера, її місце посідає інша країна зі схожою позицією, що не веде до руйнування всієї системи, а лише видозмінює її. Підсумовуючи слід зазначити, що справедливою системою міжнародних відносин є багатополярна система, адже полюси у цій системі не існують самі собою, а як заряджені частинки, або тяжіють одна до одної, або відштовхуються одна від одної, залежно від політико-економічних, етно-культурних чи соціально-релігійних переконань.

Публічна дипломатія розуміється як політика впливу однієї держави на суспільство іншої держави, причому дія є частиною реалізації інструменту «м'якої сили», передбачає насамперед створення привабливості, коли протилежна сторона добровільно і усвідомлено робить вибір. Тому в її арсеналі відсутні інструменти, пов'язані з використанням брехні, шантажу тощо. Також нова публічна дипломатія звертає увагу на необхідність відмовитися від монологу та формування діалогу з суспільствами інших країн. Від того, як буде побудована стратегія реалізації публічної дипломатії залежить успішність її впливу. Проте публічна дипломатія іноді може реалізовуватися у руслі пропаганди, у низці випадків вона може бути навіть ефективною, якщо говорити про швидкий і короткостроковий вплив. Канали впливу за допомогою публічної дипломатії можуть бути по-перше, за офіційними каналами, тобто, шляхом виступів офіційних осіб у ЗМІ, у соціальних мережах тощо. По-друге, неофіційними каналами: через науково-виробничі об'єднання, фонди, освітні програми, університети тощо.

У сучасні конфлікти залучається багато учасників і посередників, як внутрішніх, так і зовнішніх. В результаті врегулювання конфлікту значно ускладнюється, оскільки практично неможливо прорахувати, по-перше, які дії зробить кожен з них, по-друге, до яких наслідків дані дії призведуть. У цій ситуації зазвичай здійснюється комплексний вплив на різних учасників, у тому числі із залученням публічної дипломатії. Держави, а також міжнародні організації залучають науково-виробничі об'єднання та бізнес для запобігання та врегулювання збройних конфліктів. У разі конфлікту особливу роль набуває дипломатія щодо нейтральної, тобто, третьої сторони. Сьогодні такою стороною часто є держава, група держав, неурядові організації, бізнес-структури. Іноді у сучасних конфліктах, переважно внутрішніх, представники офіційних структур не завжди можуть встановити контакти з лідерами протидіючих сторін, тоді це краще вдається робити представникам неурядових організацій. Сучасна (нова) публічна дипломатія є набором складного інструментарію, установок і ціннісних орієнтирів. До короткострокових

інструментів значною мірою відносяться ЗМІ, які явно поступаються культурно-освітнім програмам та науково-політичному дискурсу, однак успішні для досягнення швидких результатів»

Інформаційні війни часом виявляються дієвим засобом впливу, однак важливо розуміти їхні можливості та обмеження. Із власне публічною дипломатією, тут виникає проблема в успішному поєднанні використання офіційних та неофіційних каналів впливу. Офіційні канали нерідко сприймаються як пропагандистські, тоді як неофіційні – як такі, що менше піддаються регулюванню та загальному узгодженню. Один із шляхів подолання цих складнощів – створення координуючого органу, має займатись саме координацією, повинен виконувати консультативні функції, але не виконувати функції «вищої інстанції».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Аристотель. Сочинения в 4-х т. / Аристотель — М. : Мысль, 1976. — Т. 1. 550 с.
2. С. А. Азаренко. Г. И. Рузавин. А. Я. Флиер. В. Л. Бернштейн. П. С. Александров. — Коммуникация / Гуманитарный портал: Концепты [Электронный ресурс] // Центр гуманитарных технологий, 2002–2021 (последняя редакция: 05.12.2021). URL: <https://gtmarket.ru/concepts/7132>
3. Астафьева О. Н. Синергетический подход к исследованию современных социокультурных процессов: методологические основания междисциплинарного анализа / О. Н. Астафьева / Постнеклассика: философия, наука, культура. — СПб. : Издательский дом «Мирь», 2009 —С. 564—590.
4. Балакина Е. Сущность и специфика диалога как антикризисной модели развития культуры. Электронный ресурс — <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/155151>
5. Барановский В. Г. Трансформация глобального миропорядка: динамика системных изменений // Полис. 2017. № 3. С. 71–91.
6. Бармин А. В. Диалогичность как свойство и условие культуры / А. В. Бармин // История науки и техники в современной системе знаний : вторая ежегодная конференция кафедры Истории науки и техники, 8 февраля 2012. — Екатеринбург : [УМЦ УПИ], 2012. — С. 45-50.
7. Бахтин М.М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках. Опыт философского анализа / М.М. Бахтин // Там же. — С. 281 307.
8. Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского / М.М. Бахтин. — М.: Советский писатель, 1963. — 363 с.
9. Белл Д. Социальные рамки информационного общества / Д. Белл // Новая технократическая волна на Западе / Под ред. П. С. Гуревича. — М. : Прогресс, 1986. —С. 330—342.

10. Библер В.С. Михаил Михайлович Бахтин, или Поэтика культуры / В.С. Библер. – М.: Прогресс, 1991. – 176 с.
11. Библер В.С. От наукоучения – к логике культуры: Два философских введения в двадцать первый век / В.С. Библер. – М.: Политиздат, 1990. – 413 с.
12. Большой словарь иностранных слов. / Булыко А. Н. — М. : Мартин, 2007. —704 с.
13. Борисенко О.А. От диалога культур к международному диалогу культур//Вестник ЗабГУ. Чита: ЗабГУ, 2011. № 11. С. 23-27.
14. Бубер М. Два образа веры / пер с нем.; под ред.С. Гуревича и др. – М.: 1995. – 464 с.
15. Варенов А. В. Ситуационная модель: коммуникация событий или коммуникация отношений / А. В.Варенов // Практическое мышление: специфика обобщения, природа вербализации и реализуемости знаний: Сб. статей. — Ярославль, 1997. —С. 71—79.
16. Василенко И.А. Политическая глобалистика. М.: Логос, 2000. 360 с.
17. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. — К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2002. —1440 с.
18. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы филос. герменевтики: Пер. с нем./Общ. ред. и вступ. ст. Б. Н. Бессонова.— М.: 1988.-704 с.
19. Гришин В.И., Домащенко Д.В., Константинова Л.В., Кошкин А.П., Устюжанина Е.В., Штышно Д.А., Шубенкова Е.В. Жизнь после пандемии: экономические и социальные последствия. Вестник Российского экономического университета имени Г. В. Плеханова. 2020;(3):5-18.
20. Диалог и коммуникация: философские проблемы (материалы «круглого стола») // Вопросы философии. – 1989. – N 7. – с. 3-27.
21. Диалог культур в глобализирующемся мире: мировоззренческие аспекты / отв. ред. В.С. Степин, А.А. Гусейнов. Ин-т философии. – М.: 2005.
22. Долинский А. Дискурс о публичной дипломатии // Международные процессы. 2011. Т. 9. № 1 (25).

23. Долинский А. Что такое общественная дипломатия и зачем она нужна России? // Российский совет по международным делам. 2012. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/chto-takoe-obshchestvennaya-diplomatiya-i-zachem-ona-nuzhna/>.
24. Дорофеева И.В. Модель Шеннона-Уивера и ее значение для развития теории коммуникации // Языковой дискурс в социальной практике. Сборник научных трудов Международной научно-практической конференции. Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего профессионального образования "Тверской государственный университет". 2013. С. 49-53.
25. Достоевский Ф. М. Братья Карамазовы / Ф. М. Достоевский. — Эксмо, 2015. —800 с.
26. Дротянюк Л. Г. Концепції інформаційного суспільства та культури постмодерну: компаративний аналіз / Л. Г. Дротянюк // Вісник НАУ. Серія : Філософія. Культурологія: Зб. наук. праць. —К. : НАУ, 2006. —№ 2. —С. 5—12.
27. Зайцев А.В. Государство и гражданское общество: дефицит диалога // Гуманитарные научные исследования. – Август 2013. – № 8 [Электронный ресурс]. URL: <http://human.snauka.ru/2013/08/3703> (дата обращения: 25.11.2021).
28. Зиновьев А.О. Роль дискурса в организации политических позиций // Журнал социологии и социальной антропологии. 2003. № 4.
29. Зонова Т. В. Публичная дипломатия и ее акторы // РСМД. 2012. 28 августа.[Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://russiancouncil.ru/analytics-andcomments/analytics/publichnaya-diplomatiya-i-ee-aktory/>.
30. История философии: Энциклопедия. Минск, 2002. С.317.
31. Каган М.С. Мир общения: проблема межсубъектных отношений. — М.: Политиздат, 1988. — 319 с.

32. Кислица С.А. Политология. Словарь. — М: РГУ. В.Н. Коновалов. 2010.
33. Ковалев Г.А. Научные революции и стратегии социального управления (к методологии системного анализа). Психология госслужбы. Очерки по социальной психологии. М., 1997. С.64.
34. Козловски П. Культура постмодерна : Общественно-культурные последствия технического развития / П. Козловски ; [пер. с нем. Л. Федоровой и др.]. —М. : Издательство «Республика», 1997. —240 с.
35. Комарова Л.В. Культура политического диалога. Теория и практика культуры: Альманах. Вып.3:\ Под общ. Ред. В.К Егорова. М., 2005. С.310-327.
36. Коэн Дж., Арато Э. Гражданское общество и политическая теория. М.: Весь мир, 2003. С. 521.
37. Кримський С. Б. Межа тисячоліть – зміна вимірів історії / С. Б. Кримський // Про софійність, правду, смисли людського буття. Збірник науково-публіцистичних і філософських статей.—К. : 2010. —С. 273—289.
38. Кунина Т. Тайна альянса ШОС // ИнфоШОС. № 2. 2011 – с.6-9
39. Лебедева М. М. «Мягкая сила»: понятие и подходы // Вестник МГИМО. 2017. № 3. С. 112–121.
40. Лебедева М. М. Развитие неофициального посредничества в современном мире: тенденции, проблемы, перспективы // Вестник МГУ. Серия 18. Социология и политология. 1998. № 3. С. 28–35.
41. Лебедева М. М. Система политической организации мира: «Идеальный шторм» // Вестник МГИМО. 2016. № 2. С. 125–133. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.vestnik.mgimo.ru/razdely/mirovaya-politika/sistemapoliticheskoy-organizacii-mira-idealnyu-shtorm>.
42. Г.Д. Левин Диалог как форма коммуникации
43. Лотман Ю.М. Мозг – текст – культура – искусственный интеллект // Лотман Ю.М. Избранные статьи. В 3-х т. – Таллинн: Александрия, 1992-1993, Т.1. – с. 25-33.

44. Лях В. В. Глобалізація в контексті постіндустріальної реальності / В. В.Лях // Людина і культура в умовах глобалізації. Збірник наукових статей. —К. : Видавець ПАРАПАН, 2003.—С. 63—71.
45. Межуев В.М. Россия в диалоге с Европой. Теория и практика культуры. Альманах. Вып.5. М.,2007. С.61.
46. Миршаймер Дж. Почему мы скоро будем тосковать по холодной войне / Дж. Миршаймер // Россия в глобальной политике. [Электронный ресурс]. URL: http://www.globalaffairs.ru/number/n_12061 (дата обращения 15.11.2021).
47. Мухаметов Р. С. Специфика общественной дипломатии как инструмента внешней политики государства // Известия Уральского федерального университета. Серия 3. Общественные науки. 2014. № 2 (128). С. 84–90. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/25264/1/iuro-2014-128-10.pdf>.
48. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Ин-т философии РАН; Нац. обществ.-науч. фонд; Предс. научно-ред. совета В. С. Степин. 2-е изд., испр. и допол.— М.: Мысль, 2010. — Т. 2 — 634 с. Т. 1 — 744 с., , Т. 3 — 692 с., Т. 4 — 736 с.
49. Новейший словарь иностранных слов и выражений / — Мн. : Современный литератор, 2007. —976 с.
50. Панарин А.С. Искушение глобализмом. М.: ЭКСМО, 2003. С. 202.
51. Панова Е. П. Сила привлекательности: использование «мягкой власти» в мировой политике // Вестник МГИМО-Университета. 2010. № 4 (13). С. 91–97.
52. Панова Е. П. Высшее образование как потенциал мягкой власти государства // Вестник МГИМО-Университета. 2011. № 2 (16). С. 157–161.
53. Платон. Диалоги. / Под ред. Альбин.— М.: Наука, 1986. — 607 с.
54. Платон Диалоги. Книга первая / Платон ; [пер. с древнегреч. М. С. Соловьева, Я. М. Боровского, А. В. Болдырева, В. С. Соловьева, С. П. Маркиша, С. А. Ошерова, Т. В. Васильевой, С. К. Апта, А. Н. Егунова, С. А. Ананьина, Н.

Н. Томасова; вступ. Ст. к 1-2 тт., ст. к диалогам, помещенные в коммент., А. Ф. Лосева; примеч. к диалогам и указ. сост. А. А. Тахо-Годи]. — М. : Эксмо, 2008. —1232 с.—(Антология мысли).

55. Поппер К. Открытое общество и его враги. Т. 1 : Чары Платона / К. Поппер ; [пер. с англ., под ред. В. Н. Садовского]. — М. : Феникс, Международный фонд «Культурная инициатива», 1992. —448 с.

56. Пригожин А.И. Диалогические решения // Общественные науки и современность. 2004. № 3. С. 52.

57. Прохоров Е.П. Журналист и массовое сознание / Е.П. Прохоров. — М., 2007.

58. Рот, Юлиана. Межкультурная коммуникация. Теория и тренинги. М., 2006. С.10.

59. Скворцов Л.В. Предисловие // Диалог культур. – М.: 2004. – С. 157.

60. Скиба І.П., Галепа О.М. Специфіка політичного діалогу як форми комунікації // Особливості комунікативних процесів у соціальних практиках глобалізованого світу. – К. НАУ, - 2021, – С. 65-69.

61. Скиба І. П. Інструментальне знання у сфері освітніх послуг інформаційного суспільства (соціально-філософський аспект) / І. П. Скиба // Вісник НАУ. Серія : Філософія. Культурологія: Зб. наук. праць. — К. : НАУ, 2015. — № 1. —С. 112—115.

62. Словарь терминов и понятий по обществознанию. Автор-составитель А.М. Лопухов. 7-е изд. переб. и доп. М., 2013, с. 209-211.

63. Степин В. С. Изменения в структуре науки и современный статус фундаментальных исследований / В. С. Степин // Наука России. От настоящего к будущему. —М., 2009.—С. 150—158.

64. Степин В. С. Теоретическое знание : Структура, историческая эволюция / В. С. Степин —М. : Прогрес-традиция, 2003.—744 с.

65. Степин В. С. Устойчивое развитие и проблема ценностей/ В. С. Степин // Техника, общество и окружающая среда: материалы международной

научной конференции (18-19 июня 1998 г.) / —М. : Ин-т философии РАН, 1998. —157 с.

66. Сунгуров А. Ю Политическая наука и политическая практика / А. Ю. Сунгуров [Электронный ресурс] // Режим доступа : <http://rapn.ru/in.php?d=4135&gr=1623>.

67. Тоффлер Е. Третья хвиля / Е. Тоффлер ; [пер. з англ. Євси]. — К. : 2000. — 479 с.

68. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Ф. Уэбстер ; [пер. з англ. М. В. Арапова, Н. В. Малыхиной под ред. Вартановой]. — М. : Аспект Пресс, 2004. —400 с.

69. Фейербах Л. Основные положения философии будущего //Фейербах Л. Избр. филос. произв.: В 2 т. Т.1. М., 1955. – С. 168.

70. Фомина М.Н., Борисенко О.А. От диалога к политическому диалогу: методологические подходы к исследованию. Вестник ЗабГУ, Чита, 2013. С.117-122.

71. Фомина М.Н. Философская культура: онтологический диалогизм. – Чита, Поиск,1999. – 160 с.

72. Фуко М. Забота об истине. Беседа с Франсуа Эвальдом // М. Фуко. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет. М.: Касталь, 1996. С. 325–326.

73. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции / Ф.Фукуяма; [пер. с англ.]. — М. : «Изд-во АСТ», 2008. —349 с.

74. Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность. М.: Academia, 1995.

75. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас ; [Пер. с нем.; под ред. Д. В. Складнева, послесл. Б. В. Маркова].— СПб. : Наука, 2000.—380 с.—(«Слово о сущем»).

76. Хабермас Ю. О прагматическом, этическом и моральном употреблении практического разума / Ю. Хабермас // Демократия. Разум. Нравственность. — М. : Academia, 1995.—С. 7—31.
77. Хоркхаймер М. Затмение разума. К критике инструментального разума. / М. Хоркхаймер ; [пер. с англ. А. А. Юдина; пред. В. Ю. Кузнецова; науч. ред. В. Ю. Кузнецов].—М. : «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2011. — 224 с.
78. Цветкова Н. А., Кубышкин А. И. Публичная дипломатия США. М.: Аспект Пресс, 2012.
79. Чирков А. Н. Социальные функции знания в современном обществе. Автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / Чирков Александр Николаевич. — Пятигорск, 2003. —24 с.
80. Aall P. Building Interests, Relationships, and Capacity // *Managing Conflict in a World Adrift* / Ed. by Ch. A. Crocker and F. O. Hampson, P. Aall. Wash., D.C.: United States Institute of Peace Press, 2013. P. 409–427.
81. Aall P. Nongovernmental Organizations and Peacemaking // *Managing Global Chaos: Sources of and Responses to International Conflict* / Ed. by Ch. A. Crocker and F. O. Hampson with P. Aall. Wash., D.C.: United States Institute of Peace Press, 1996. P. 433–461.
82. Beck U. *Metamorphoses of the World*. Cambridge: Polity Press, 2016. Цит. по: *Метаморфозы мира* / Пер. с англ. С. А. Кравченко. Вопросы анализа риска. 2017. № 1. С. 9–16.
83. Berridge G. *Diplomacy: Theory and Practice*. 4th ed. N.Y.: Palgrave, Macmillan, 2010.
84. Bremmer I. On America's Role in the World / I. Bremmer // *Foreign Affairs*. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.foreignaffairs.com/videos/2015-06-25/ian-bremmer-americas-role-world> (дата обращения 15.11.2021).
85. Copeland D. *Guerrilla Diplomacy: Rethinking International Relations*. Boulder: Lynne Rienner, 2009.

86. Cull N. *Public Diplomacy: Taxonomies and Histories* // *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 2008. Vol. 616. No 1. P. 31–54.
87. Der Derian J. *Antidiplomacy: Spies, Terror, Speed, and War*. Cambridge (Mass.) & Oxford UK: Blackwell, 1992.
88. Diamond L., McDonald J. *Multi-Track Diplomacy: A System Approach to Peace*. 2nd ed. Wash. (D.C.): Inst. for Multi-Track Diplomacy, 1993.
89. Eriksen, T. H. *Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspective*. Pluto Press: London, 1993.-p.41.
90. Gilboa E. *Diplomacy in the Media Age: Three Models of Uses and Effects / Diplomacy and Statecraft*. 2001. Vol. 2. N 6. P. 1–28.
91. Gotz N. *Civil Society and NGO: Far from Unproblematic Concepts* // *The Ashgate Research Companion to Non-State Actors* / Ed. by B. Renalda. Burlington: Ashgate, 2011. P. 185–196.
92. Hall I. *The Transformation of Diplomacy: Mysteries, Insurgencies and Public Relations* // *International Affairs*. 2010. Vol. 86. No 1. P. 247–256.
93. Kelman H., Cohen S. *Reduction of International Conflict: An Interaction Approach* // *The Social Psychology of Intergroup Relations* / Ed. by W. G. Austin, S. Worchel. Monterey (Cal): Brooks-Cole Publ., 1979. P. 288–303.
94. Kelman H. *The Problem-Solving Workshop in Conflict Resolution* // *Communication in International Politics* / Ed. by R. L. Merritt. Urbana: University Press, 1972. P. 168–204.
95. Leonard M., Alakeson V. *Going Public: Diplomacy for the Information Society*. L.: Foreign Policy Centre, 2000.
96. Masuda Y. *The Information Society as Postindustrial Society*. Wash. : World Future Soc., 1983. —171 p.
97. Melissen J. *The new public diplomacy: soft power in international relations*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005. 240 p.

98. Natsios A. S. An NGO Perspective. In *Peacemaking in International Conflicts: Methods and Techniques* / Ed. by I. W. Zartman and J. L. Rasmussen. Washington D.C.: United States Institute of Peace, 1996. P. 337–361.
99. Nye J. S. *The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone*. Oxford University Press, 2002.
100. Rasmussen S. B. *Discourse Analysis of EU Public Diplomacy Messages and Practices*. The Hague: Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael', 2009.
101. Risse Th. *Transnational Actors and World Politics* // *Handbook of International Relations* / Ed. by W. Carsnaes, Th. Risse, B. A. Simmons. L., a.o.: Sage, 2002. P. 255–274.
102. Robertson, R. *Glocalization. Social theory and global culture*. London, Sage, 1992. – p. 23.
103. Samul Saran *India's Climate Change Identity: Between Reality and Perception* (2016)
104. Snow N., Taylor Ph. M. (eds.). *Routledge Handbook of Public Diplomacy*. N.Y.: Routledge, 2009.
105. *The world after the coronavirus What will remain after the pandemic? Reflections by Bernd Kortmann and Gunther G. Schulze.*
<https://www.deutschland.de/ru/topic/obsestvo/obsestvo-i-integracia/mir-posle-koronavirusa>
106. Almond G., Verba S. *The Civic Culture*. N.Y., 1963.